

Eesti Pank

EESTI KONKURENTSIVÕIME ÜLEVAADE

2013

Eesti Konkurentsivõime Ülevaade on Eesti Panga uus üllitis, mida edaspidi avaldatakse kord aastas. Konkurentsivõimet analüüsid arvestatakse, et võimalikke lähenemisviise on mitmeid. Seetõttu vaadeldakse mitut laiemalt kasutatud konkurentsivõimet iseloomustavate näitajate gruppi.

Konkurentsivõime hindamiseks analüüsitakse:

- 1) Eesti ekspordivõimet (suhtelise tootlikkuse kasvu, ekspordinäitajate muutusi jms);
- 2) suhteliste hindade ja kulude konkurentsinäitajaid.

Informatsioon telefonil 668 0998 või e-posti aadressil trykis@eestipank.ee

Koostanud: Natalja Viilmann

Ülevaate valmimisele aitasid kaasa:

Birgit Strikholm, Aurelijus Dabušinskas

Orsolya Soosaar

Jaanika Meriküll

Hanno Kase, Peeter Luikmel

Taavi Kimmel

ISBN 978-9949-493-12-8

Toimetaja Mare Koit
Kujundus Urmas Raidma

Sisukord

1. EESTI MAJANDUS ÜLEILMASTUVAS MAJANDUSKESKKONNAS	5
1.1. Konkurentsivõime olemus	5
Taustinfo 1: Konkurentsivõime uurimisvõrgustik Euroopa Keskpangas	6
1.2. Pikaajalised arengusuunad maailma majanduses ja kaubanduses	7
1.3. Tähtsamad arengusuunad 2012. aastal	8
2. HINDADE JA KULUDE KONKURENTS	10
2.1. Euroopa Keskpanga harmoneeritud konkurentsivõime indikaatorid (HKId) – andmed ja meetodika	10
2.2. Eesti HKI dünaamika tarbijahinnaindeksi baasil	11
2.3. Eesti HKI dünaamika tööjõu ühikukulu ja SKP deflaatori baasil	13
2.4. Eesti tööjõu ühikukulu indikaatorid	15
2.5. Reaalse vahetuskursi tasakaalulisuse hindamine IMFi meetodika abil	17
2.6. Eesti ettevõtete ellujäämistõenäosus ning konkurentsivõime näitajad	24
3. EESTI EKSPORDI KONKURENTSIVÕIME	26
3.1. Eesti ekspordi suhtelised näitajad	26
3.2. Eesti ekspordi turuosa maailmas	28
3.3. Konkurentsivõime panus Eesti kaubaekspordi kasvu Euroopa Liidu turul	29
VIITED	33

Riigi pikaajalise konkurentsivõime mõistet määratletakse sageli väga laialt ning selle mõõtmiseks kasutatavad erinevad statistilised näitajad võivad anda vastuolulisi signaale. Eesti Panga ekspertide koostatud Eesti Konkurentsivõime Ülevaade läheneb välise konkurentsivõime mõistele Eesti ekspordivõime analüüsi kaudu, vaadeldes pikemaajalist suhtelise tootlikkuse kasvu ning ka lühiajalisi kõrvalekaldeid kestliku kasvu trajektooriga. Lisaks peatatakse üksikasjalikumalt suhteliste hindade ja kulude konkurentsinäitajatel, mis põhinevad Eesti hindade ja palkade dünaamika võrdlusel riigi peamiste kaubanduspartnerite omadega.

Eesti majanduse konkurentsivõime esimene ülevaade sisaldab analüüsimeetodika detailset kirjeldust, millele saab toetuda tulevastes väljaannetes.

1. EESTI MAJANDUS ÜLEILMASTUVAS MAJANDUSKESKKONNAS

1.1. Konkurentsivõime olemus

Mitmed rahvusvahelised organisatsioonid on määratlenud riigi konkurentsivõimet üldisemalt kui võimet tagada rahva elatustaseme pikaajaline edenemine võimalikult madala töötuse tingimustes. Elatustaseme kvantitatiivsel määratlemisel kasutatakse seejuures üsna sageli SKPd elaniku kohta. Sellest lähtuvalt liigitatakse majanduse ning tootlikkuse kestlikku kasvu soodustavad tegurid konkurentsivõimet tugevdavateks ning üritatakse majanduspoliitiliste meetmete abil saavutada nende suuremat toimet. Samas aga puudub ikka veel ühtne raamistik konkurentsivõimet mõjutavate tegurite ning aset leidnud arengusuundade tulemuste tõlgendamiseks. Veelgi enam, mitmed selleteemalised seisukohad ja konkurentsivõime definitsioonid on üsna polariseeritud ja raskesti ühildatavad ning annavad majanduse konkurentsivõime arengu kohta vastakaid signaale.

Kõige sagedamini vaadeldakse riigi suhtelist konkurentsivõimet võrdluses teiste riikidega. Seejuures keskendutakse mitte niivõrd konkurentsivõime taseme määramisele, vaid kõrvutatakse pigem erinevate näitajate dünaamikat teiste riikide omaga. Selles kontekstis ei käsitleta riigi konkurentsivõimet kui üldist pikaajalise majanduskasvu tagamise võimet, vaid vaadeldakse majanduskasvu tulemusi üleilmastuva majanduskeskkonna tingimustes ja teiste riikide taustal. Üheks oluliseks majanduspoliitiliseks eesmärgiks on sageli peetud just suhtelise konkurentsivõime tugevdamist. See tähendab, et konkurentsivõimet tõstvaks peetakse olukorda, kus sisemaised hinnad ja kulud kasvavad aeglasemalt kui teistes riikides, kus riigi võime teenida rahvusvahelistel turgudel tulu tugevneb (nt tänu ekspordi turuosa või kapitali tuluoosa kasvule) ning kus SKP elaniku kohta kasvab pikaajaliselt kiiremini kui teistes riikides.

Viimase majanduskriisi ajal ja selle järgselt on konkurentsivõime arengut mõjutavate näitajate analüüs ja sellega seotud teemad muutunud veelgi tähtsamaks, sest erinevate riikide majandusprobleemid on avaldunud väga erinevalt ning hakanud mõjutama nende kasvuvõimalusi maailmaturul. Euroopa Liidus on loodud põhjalik konkurentsivõime järelvalve protsess, mille eesmärk on majanduse tasakaalustamatust ja haavatavust ning konkurentsivõime riske varem tuvastada. Euroala riikide keskpankade analüüsides kasutatakse majanduse konkurentsivõime arengu kirjeldamiseks valdavalt kahte lähenemisviisi. Esiteks vaadeldakse suhteliste hindade ja kulude konkurentsi riikide vahel ning teiseks ekspordinäitajate dünaamikat, mis iseloomustab hakkamasaamist rahvusvahelistel turgudel.

Sageli määratletaksegi rahvusvahelist konkurentsivõimet üsna kitsalt, erinevate hinninäitajate baasil arvutatud vahetuskursinäitajate kaudu. Kuigi hinnad, kulud ja vahetuskursid on tähtsad tegurid, mis mõjutavad (eriti lühiajaliselt) ettevõtete konkurentsivõimet rahvusvahelistel turgudel, sõltub ettevõtete ja seega ka riikide suutlikkus globaliseerunud majandusruumis kohaneda ka muudest asjaoludest. Näiteks tuleks ekspordis osata ära kasutada spetsialiseerumisest tulenevaid eeliseid, mitte aga keskenduda vaid madalate kuludega eesmärkidele. Sellega seoses määratleb majanduse konkurentsivõimet laiemalt ettevõtete tootlikkus, mis sõltub omakorda sellistest teguritest nagu arenenud taristu, kõrgetasemeline haridus- ja teadustöö ning soodne regulatiivne, investeerimis- ja maksukeskkond. Seetõttu hõlmabki laiem käsitus kõiki neid tegureid, mis mõjutavad majanduse võimet konkureerida rahvusvahelistel turgudel ja majanduse tootlikkust kõige laiemas tähenduses.

Taustinfo 1: Konkurentsivõime uurimisvõrgustik Euroopa Keskpangas

Euroopa Keskpank moodustas konkurentsivõime uurimise jaoks spetsiaalse uurimisvõrgustiku CompNet (*Competitiveness Research Network*)¹. CompNeti analüüsi keskpunktis on riikide väliskonkurentsivõimet kirjeldavad erinevad näitajad, mida vaadatakse omaette ja süsteemis, erinevate riikide kaupa ja euroalal tervikuna. Selleks teostatakse makro- ja mikromajanduslikul lähenemisel põhinevad kolme põhisuuna uuringuid: makro- (ehk riikide), mikro- (ehk ettevõtete või üksikute kaubagruppide) ning globaalse tootmisahela (süveneva sõltuvuse ja seotuse) tasandil. Andmebaaside loomisele ja uuringute teostamisele eelneb olemasolevate teadmiste ning kättesaadavate andmete põhjalik analüüs, mille tulemusena peaks selguma täiendavate andmete kogumise vajadus ettevõtete ja riikide tasandil.

Makrotasandi uuringute töögrupis analüüsitakse eelkõige üldkasutatavaid riikide konkurentsivõime indikaatoreid nagu reaalne efektiivne vahetuskurs, tööjõu ühikukulu, suhteline ekspordihind ja turuosa. Tähelepanu pööratakse ka hinnavälisete konkurentsivõimeteguritele. Nendeks on näiteks kvaliteedimuutustega kohandatud hinnaindeksid ning hindade ja hinnavälisete näitajate seosed. Arvestades aga üksikute näitajate ebatäiuslikkust ning erinevate andmete baasil tehtavate järelduste vasturääkivust, täiendatakse seda analüüsi erinevate näitajate arvutusmetoodika ühtlustamise ning süstematiseerimisega.

Mikrotasandi uurimisgrupis üritatakse luua riiklike registrite põhjal üle-euroopalist ettevõtete andmebaasi, mis võimaldaks analüüsida erinevaid näitajaid üksikettevõtete kaupa. Seejuures pööratakse lisaks tootmisettevõtetele suurenevat tähelepanu ka teenindussektorile. Selle tõusev tähtsus on tingitud asjaolust, et enamikus Euroopa riikides annab teenindussektor SKPsse suure panuse. Just teenuste väga kiire areng mõjutab üha enam üldist majanduskasvu ning annab eeliseid rahvusvahelistel turgudel. Ulatusliku andmebaasi loomine võimaldaks vastata küsimustele, millised ettevõtted ja miks ekspordivad või impordivad milliseid toote- või teenusegruppe ning näiteks millal ja millistel asjaoludel otsustatakse asendada eksport otseinvesteeringutega. Lisaks saaks ettevõtete tasandil süstemaatiliselt uurida tootlikkuse selliseid komponente nagu töövõime, kogutootlikkus (*total factor productivity*, TFP) või tööjõu ühikukulu ning võrrelda äriühinguid tegevusalade kaupa rahvusvaheliselt. Mikrotasandi konkurentsivõime näitajaid vaadeldakse süstemaatiliselt ja seostatuna ettevõtete teiste näitajatega nagu näiteks inimkapital või innovatsiooni tase. Saadud tulemusi saaks kasutada alternatiivsete konkurentsivõime näitajate loomiseks.

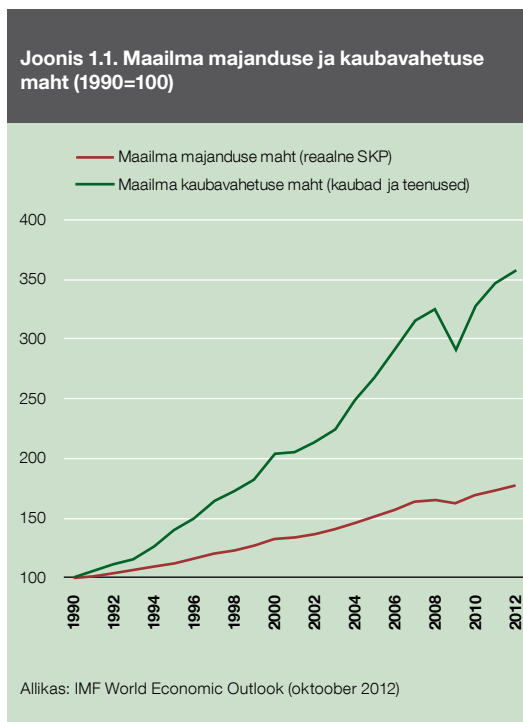
Globaalsete tootmis- ja väärtusahelate (*global value chains*, GVC) uuringud püüavad muu hulgas leida vastust küsimusele, miks sõltub erinevate riikide toimetulek rahvusvahelistel turgudel üha vähem sellest, mida nad toodavad ning aina enam sellest, kuidas ja kus nad toodavad. Kogu lisandväärtuse loomist kodumaal võrreldakse võimalusega tuua kas või osa sisenditest sisse välismaalt. Uuringutes keskendutakse tarneahela suurema väärtusega ülesannetele ning otsitakse täiendavaid konkurentsivõimet mõjutavaid tegureid. Kuna lisandväärtust luuakse äriühingute tasandil, mitte aga valdkonniti või riigiti, võimaldavad mikrotasandi uuringud hõlmata ka mitmes riigis tegutsevaid ettevõtteid, saades täiendavat sünergiat GVC-uuringutega.

¹ http://www.ecb.int/home/html/researcher_compnet.en.html

1.2. Pikaajalised arengusuunad maailma majanduses ja kaubanduses

Majanduse üleilmastumisprotsess ehk erinevate riikide majanduste omavaheline seotus ja sõltuvus kaubandus-, tootmis- ja rahaturusidemete kaudu on viimastel aastakümnetel järjest süvenenud. Seejuures on maailmamajanduse integratsiooni kiirendanud nii üldine tehnoloogiline progress, info- ja kommunikatsioonitehnoloogia hüppeline areng, kahanenud infovahetuskulud, paranenud taristuvõimalused kui ka vähenenud riikidevahelised piiriüleised tõkked.

Riigid kauplevad omavahel üha rohkemate kaupade ja teenustega ning sisemaised ettevõtted osalevad aina aktiivsemalt rahvusvahelises kaubanduses. Seetõttu on rahvusvaheline kaubavahetus kasvanud oluliselt kiiremini kui maailma majanduse maht. Näiteks alates 1991. aastast on nende kasvutempo vahe olnud keskmiselt umbes kahekordne (vt joonis 1.1).

Samal ajal suureneb ka tootmisprotsesside geograafiline lõimitus. Näiteks on hargmaised ettevõtted (*multinational enterprises*, MNEs) oluliselt kasvatanud oma globaalset haaret, kasutades paremini ära nõudluse suurendamise ja kulude kokkuhoiu võimalusi maailma eri piirkondades². Rahvusvahelistumise mõjul on viimase kümne aastaga euroala riikide otseinvesteeringud protsendina SKPst enam kui kahekordistunud. Investeeringud välismaale ning suurendades importi odavamalt tarnijatelt, saavad äriühingud, mille peakorter asub näiteks euroalal, suurendada kasumlikkust ning tugevdada seeläbi konkurentsivõimet. Peale selle, mida maksejõulisemaks muutub arenevate riikide nagu Hiina, India, Indoneesia, Brasiilia, Venemaa jt suurearvuline elanikkond, seda rohkem avaneb arenenud majandusega riikidele võimalusi saada täiendavat kasu laieneva tarbijaskonna arvelt. Neid šansse kasutavad üha enam ära ka väikese ning keskmise suurusega ettevõtted. Lisaks tootjatele ning investoritele on kasvav import madalama hinnatasemega riikidest kasulik ka arenenud riikide tarbijatele, kuna odavamate importkaupade valik on laiem. Tiheneva läbipõimituse tulemusena on paljudes riikides oluliselt kasvanud majanduse avatuse määr, mida mõõdetakse ekspordi ja impordi summana SKP suhtes. Näiteks suurenes euroala suurima riigi Saksamaa majanduse avatuse keskmine määr 59%lt 1995.–2003. aastal 86%ni ajavahemikus 2004–2012. Samal ajal suurenes ka Jaapani ja Ameerika Ühendriikide majanduse avatus, kuid see jääb siiski märkimisväärselt alla enamiku Euroopa Liidu riikide majanduse avatusele (vt joonis 1.2).

Majanduse avatuse määr ning kapitali hoogustunud liikumine näitavad, et euroala riigid osalevad üha aktiivsemalt globaliseeruvast majanduskeskkonnast, kuid see on toonud kaasa ka uusi väljakutseid. Näiteks on viimastel aastatel kahanenud mitme arenenud riigi kaubaekspordi turuosa, st nende riikide

² Filippo di Mauro, Katrin Forster (2008) Globalisation and the competitiveness of the euro area. ECB Occasional Paper No 97.

eksport kasvas aeglasemalt kui üleilmne kaubavahetus. Taolist vähenemist ei tohiks küll üle dramatiseerida, sest valdavalt peegeldab see uute turuletulijate (näiteks Hiina) kaubaekspordi turuosa järsku suurenemist. Siiski peavad arenenud riigid varasemast enam tähelepanu pöörama oma ekspordi koosseisule, kasutades täielikult ära rahvusvahelise tööjaotuse eeliseid. Turuosade ümberjaotamine ning korrigeerimine on pidev protsess. Samal ajal kui uued konkurendid üritavad saavutada väärtusahelas üha kõrgemat taset, seisab arenenud riikide ees väljakutse pidevalt arendada ja toota uusi, mitmekesisemaid ja suurema lisandväärtusega tooteid ja teenuseid ning kasutada tõhusalt ära mastaabisäästu võimalusi.

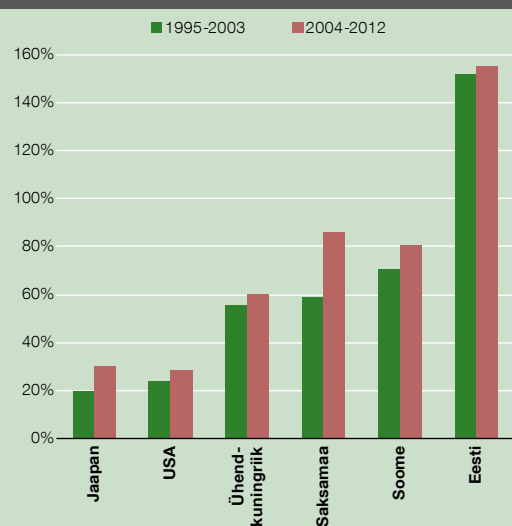
1.3. Tähtsamad arengusuunad 2012. aastal

Maailmakaubanduse aktiivsuse järsust vähenemisest 2009. aastal on möödas juba kolm aastat. Võlakriisi pikale veninud tagajärgedega tegelemise ning kriisist tuleneva ebakindluse tõttu on maailma majanduskasv aga endiselt kesine ning kaubandusaktiivsus nõrk.

Maailma kaubandusmahu kasvukiirus langes 2012. aasta esimese 11 kuu andmetel enam kui kaks korda – 2011. aasta 5,9%lt (aasta arvestuses, USA dollarites) 2,3%ni. Kaubandusaktiivsus on regiooniti väga ebaühtlane – kaubandustegevust hoiavad üleval peamiselt Aasia arenguriigid, kus kaubaekspordi kasv püsib võrdlemisi stabiilne ning mis katavad hinnanguliselt juba 36% maailma impordinõudlusest (sh Hiina ligi 11%). Kaubanduse arengut pidurdab peamiselt Euroopa, kus kaubaekspordi aastakasv taandus 2012. aastal negatiivseks, majandusaktiivsus on madal ning ka kasvuväljavaated püsivad nõrgad. Euroopa Liidu impordinõudlus hõlmab 60% arenenud maade impordist.

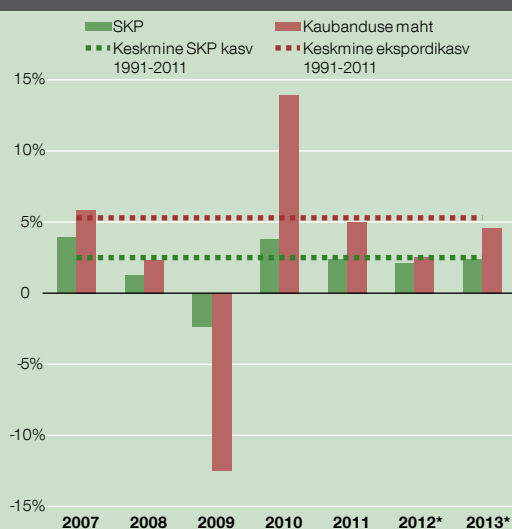
Ebakindla majanduskeskkonna tõttu kärpis Maailma Kaubandusorganisatsioon (*World Trade Organization*, WTO) maailmakaubanduse mahu 2012. aasta kasvuootust kevadel loodetud 3,7%-lt (aasta arvestuses) septembris 2,5%-le. 2013. aastaks on

Joonis 1.2. Majanduse avatuse määr: ekspordi ja impordi summa SKP suhtes

Allikad: Eurostat, Eesti Panga arvutused

Joonis 1.3. Maailma SKP ja kaubanduse mahu kasv (aasta arvestuses)

Allikad: WTO, Eesti Panga arvutused

oodata majandusaktiivsuse ja kaubandustegevuse paranemist, kusjuures viimane hoogustub ulatuslikumalt. WTO prognoosib, et 2013. aastal jõuab maailmakaubanduse kasv 4,5%ni. Arenenud riikides peaks ekspordikasv kiirenema 2014. aastal 3,3%ni ja arenguriikides 5,7%ni (vt joonis 1.3).

Ka erinevad rahvusvahelise transpordisektori aktiivsuse näitajad on kooskõlas lähituleviku ettevaatlikult optimistlikumate väljavaadetega. Nii püsis 2012. aasta lõpus ning 2013. aasta alguses praktiliselt paigal maailma kaubalaevade toormetranspordi keskmist hinda peegeldav indeks BDI (*Baltic Dry Index*). Indeks koostatakse Londonis asuva transpordibörsi andmetel. Arvesse võetakse 23 mereveomarsruuti ning andmed hõlmavad peamiste meritsi veetavate toorainete (sealhulgas sõe, rauamaagi, teravilja) veohindu. BDId kasutatakse kaubandusaktiivsuse lühiajalise eelindikaatorina, sest toorainete veo kasvav hind on valdavalt seostatav suureneva nõudlusega ning börsitehingute sõlmimine ennetab reaalseid tehinguid (vt joonis 1.4).

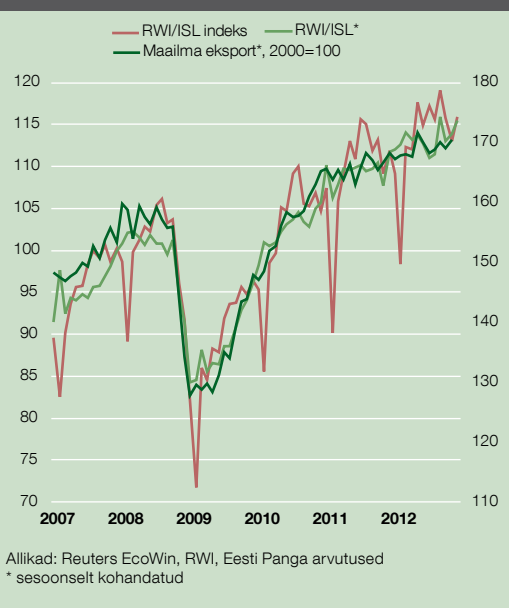
Tänapäeva majanduskeskkonnas, kus tootmisprotsessi üleilmastumine ning eri piirkondade omavaheline sõltuvus järjest suureneb, on üha olulisem, et globaalne tarnekett püsiks stabiilne ja tugev. Kaubandus Aasia, Põhja-Ameerika ja Euroopa vahel on endiselt kõige aktiivsem.

2012. aasta viimastel kuudel tugevnes aga ka sadamate konteinervedude läbilaskevõimet peegeldav RWI/ISL³ indikaator. Viimane kajastab 72 rahvusvahelise sadama tegevust ning hõlmab 60% maailma konteinervedudest, olles seega üks paremaid kaubandusaktiivsuse eelindikaatoreid, sest rohkem kui 80% kaubavedudest toimub meritsi. Sadamate läbilaskevõime indeks on alates 2012. aasta juulist paranenud ning viitas aasta viimastel kuudel võimalusele, et maailma kaubaekspordi kasv võis siis kiirenda ligi 4%ni (vt joonis 1.5).

Joonis 1.4. Toorme transpordihindade BDI ja maailma ekspordikasv

Joonis 1.5. Konteinervedude RWI/ISL indeks ja maailma ekspordimaht

3 Rheinisch-Westfälisches Institut für Wirtschaftsforschung/ The Institute of Shipping Economics and Logistics.

2. HINDADE JA KULUDE KONKURENTS

2.1. Euroopa Keskpanga harmoneeritud konkurentsivõime indikaatorid (HKId) – andmed ja meetodika

Kuna riigi väliskonkurentsivõime on niivõrd mitmemõõtmeline, ei saa seda makromajanduse tasandil adekvaatselt kirjeldada vaid ühe näitaja abil. Üksikutest näitajatest kasutatakse suhtelise hinnakonkurentsivõime muutuste kirjeldamiseks kõige sagedamini siiski reaalse efektiivse vahetuskursi (*Real Effective Exchange Rate*, REER) indekseid, mis on koostatud erinevate hinnanaõtjate baasil. Kuigi REER-indeksid ei võimalda mõõta konkurentsivõime selliseid tunnuseid nagu näiteks tuntus, kvaliteet, usaldusväärsus või tehnoloogiline uudsus, näitavad need riigis toodetavate hüviste suhteliste hindade arengut kaubanduspartneritega võrreldes. Seejuures ei keskenduta mitte hindade või kulude taseme erinevuste põhjustele, vaid uuritakse, miks valitsevad riikide vahel erinevused hindade muutuses.

Reaalkurss kallineb nii hindade kui ka nominaalkursside kaudu. Siirdemajanduste puhul seostatakse reaalkursi kallinemist tihti hoopis majanduse ümberstruktureerimisega, lõimumisprotsessidega, tootlikkuse ennakkasvuga ja hinnataseme lähenemisega arenenud riikide omale. REER-indeks on arvutuslik ehk mitme näitaja muutusi kokku võttev näitaja, mis peaks iseloomustama individuaalsete hinnatasemetega ja valuutakursside kõikumiste koondmuutust peamiste kaubanduspartnerite suhtes. Efektiivse vahetuskursi indeks arvutatakse reeglina kui erinevate kahepoolsete vahetuskursiindeksite kaalutud keskmine. Seejuures kerkib esile terve rida tehnilisi probleeme või metodoloogilisi küsimusi. Näiteks on oluline, mis tüüpi kaalutud keskmist (kas aritmeetilist või geomeetrilist) kasutatakse, kuidas määratletakse kaubanduspartnerite kaalusid, mitu võrdlusriiki valitakse indeksi koosseisu ning kuidas muutuvad need kaalud või koosseis ajas. Reaalsete indeksite tõlgendamisel pööratakse suuremat tähelepanu hinnamuutuse näitaja valikule.

Euroopa Keskpank avaldab euroala riikide ühtlustatud meetodika järgi arvutatud REERid harmoneeritud konkurentsivõime indikaatoritena (HKId, inglise keeles *Harmonised Competitiveness Indicators*, HCI). HKId koostatakse eesmärgiga pakkuda olulisi ja võrreldavaid baasil koostatud euroala riikide hindade ja kulude konkurentsivõime näitajaid, mis oleksid kooskõlalised nii euroala riikide vahel kui ka euro REERi näitajaga. Eurosüsteemi riikide keskpankade vahel kokku lepitud alustel arvutatud HKId täiendavad mõnede riikide keskpankade avaldatavaid muid konkurentsivõime näitajaid, mis koostatakse kas erineva meetodika baasil või kasutades teistsuguseid hindade ning kulude näitajaid ning mis võivad paremini kajastada riigile eriomaseid asjaolusid.

HKI arvutatakse kõige levinuma REER-indeksi konstrueerimisviisi järgi. See seisneb kahepoolsete vahetuskursimuutuste kaalutud keskmise leidmises valitud baasperioodi suhtes. Kaalud põhinevad kahepoolsetel andmetel tööstuskaupade ekspordi ja impordi kohta kokkulepitud baasperioodidel (1995–1997, 1998–2000, 2001–2003, 2004–2006 ja 2007–2009). Impordikaaluks on iga partnerriigi osatähtsus kogu impordis. Ekspordikaalud võetakse arvesse topelt, et kaasata lisaks otsestele ekspordi sihtriikidele ka nn kolmandate turgude mõju, st sellist konkurentsi välisturgudel, kus osalevad ka vastava riigi sihtturgude eksporditöörid. Näiteks konkureerib Eesti Saksamaa turul nii sinna otse ekspordides kui ka osaledes (Eestist imporditud sisendite kaudu) Soome või Rootsi ekspordis Saksamaale. Iga partnerriigi lõplik osatähtsus saadakse ekspordi ja impordi osade kaalutud keskmisena. Kaalusid ajakohastatakse iga kolme aasta tagant, et kajastada hilisemaid muutusi rahvusvahelise kaubanduse struktuuris.

Tarijahindade baasil arvutatakse HKI 16, 36 või 56 partnerriigi suhtes. Riigi kaubanduspartnerite koosseisu kuuluvad kas 16 ülejäänud euroala riiki või lisaks neile ka veel 20 liikmeline kaubanduspartnerite grupp, mis koosneb 10 euroalavälisest EL riigist ning sisaldab veel Austraaliat, Kanadat, Hiinat, Hongkongi, Jaapanit,

Norrat, Singapuri, Lõuna-Koread, Šveitsi ja Ameerika Ühendriike. Kõige laiema võrdluse puhul arvutatakse HKI tarbijahindade baasil, kus riigi kaubanduspartnerite koosseis moodustub ülejäänud 16 euroala riigist ning veel 40 kaubanduspartnerist: mainitud 20 riiki pluss Alžeeria, Argentina, Brasiilia, Tšiili, Horvaatia, Island, India, Indoneesia, Iisrael, Malaisia, Mehhiko, Maroko, Uus-Meremaa, Filipiinid, Venemaa, Lõuna-Aafrika, Taiwan, Tai, Türgi ja Venezuela.

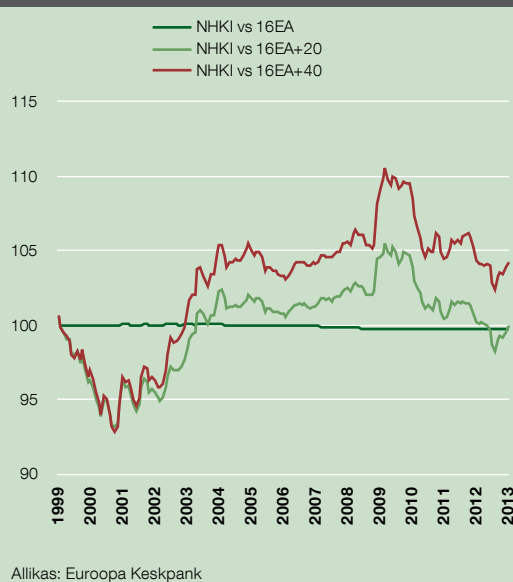
2.2. Eesti HKI dünaamika tarbijahinnaindeksi baasil

Väliskonkurentsivõime muutuste selgitamises reaalse vahetuskursi näitajate abil peitub alati teatud vastuolu, sest tootlikkuse juhitud pikaajalise majanduskasvu asemel seatakse analüüsi keskpunkti lühiajalised kõrvalekalded majanduskasvu kestlikult trajektoorilt, seostades neid omakorda teistest riikidest erineva hinnadünaamikaga.

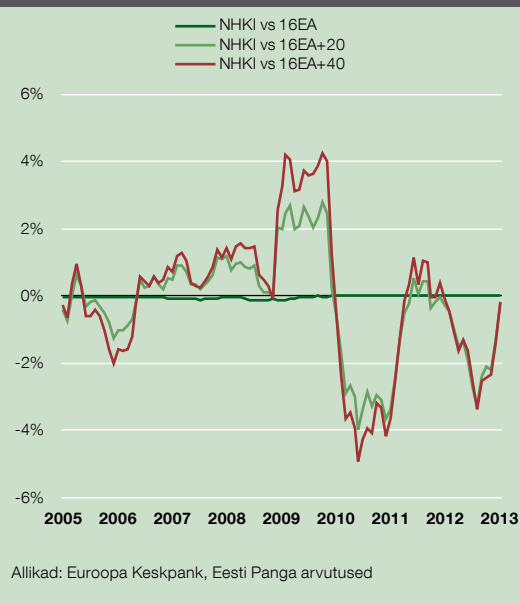
Eesti krooni nominaalkurss⁴ oli fikseeritud euro suhtes, mistõttu püsis ka nominaalne harmoneeritud konkurentsivõime indikaator (NHKI) võrdluses euroala ülejäänud 16 riigi vääringute suhtes (NHKI vs EA16) alates 1999. aastast stabiilne (vt joonis 2.1). Siiski muutus Eesti krooni kurss sel ajal koos euroga teiste partnerriikide vääringute suhtes. Seetõttu muutusid ulatuslikumalt teised nominaalkursside koondnäitajad, kus arvesse võeti lisaks euroala riikidele ka 20 või isegi 40 partnerriiki.

Majanduskriisi alguses 2009. aastal oli Eesti krooni nominaalkurss 1999. aasta tasemega võrreldes ligikaudu 5% kõrgem kui 36 kaubanduspartneri kaalutud vääringute oma ning isegi 10% kõrgem 56 partnerist koosneva rühma omast. Kriisijärgsetel aastatel 2010–2012 liikus Eesti vääringu nominaalkurss taas 14 aasta taguse taseme lähedale. Siiski oli nominaalkursi kõikumise mõju tuntavam lühiajalises vaates. Näiteks 2012. aastal võis nominaalkursi odavnemine mõnevõrra survestada Eesti hindu, kuigi samal ajal võimaldas see meie eksportööridel saada välisurgudel ka teatud eeliseid (vt joonis 2.2).

Joonis 2.1. Eesti vääringu nominaalkursi koondnäitajad (I kv 1999=100)

Joonis 2.2. Eesti vääringu nominaalkursi koondnäitajad (kasv aasta arvestuses)

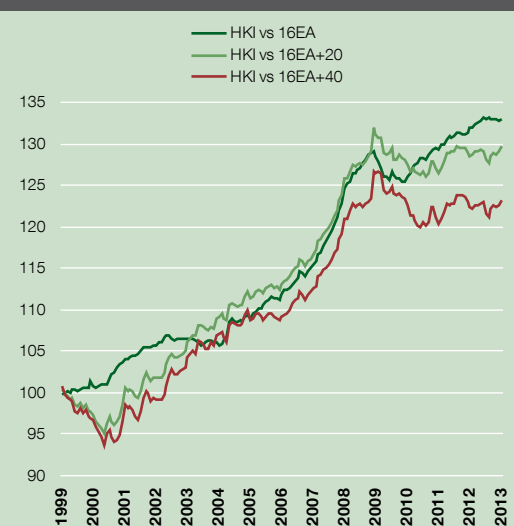
4 <http://www.ecb.int/stats/exchange/hci/html/index.en.html>.

Nominaalkursi muutused ei näita, kuidas muutus kaubanduspartnerite suhtes krooni reaalkurss, mis peaks paremini kirjeldama Eesti ja välisturu hinnatasemete suhtelist võrdlust. Selleks tuleb lisada nominaalkursi võrdlusele riikide sisemaise inflatsiooni võrdlus. Kõige levinum on seejuures kasutada hinnamuutuse näitajana tarbijahindu.

Tarbijahinnaindeksil (THI) põhinevaid näitajaid kasutatakse hinnakonkurentsi näitajatenäi kõige enam, sest nende kvaliteedi võrreldavus teiste riikide andmetega on parem. Lisaks on nad saadavad pikema perioodi ning kõrgema sagedusega ka areneva majandusega riikide kohta⁵. Näitajates tehakse vajadusel vaid mõned korrektsioonid, mis tagavad andmete parema võrreldavuse harmoneeritud baasil.

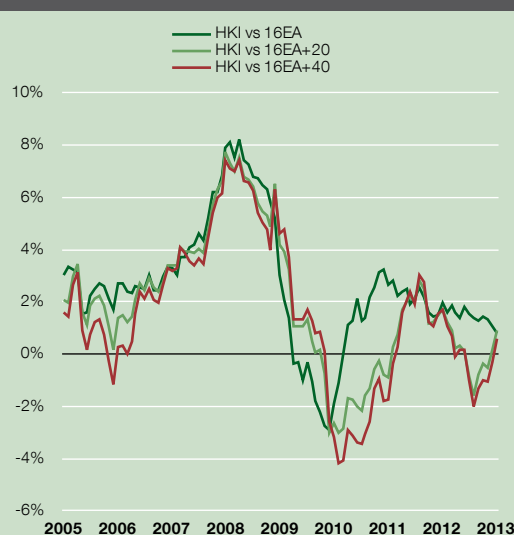
Arvestades asjaolu, et Eesti vääringu nominaalkurss on viimased 14 aastat püsinud euroala ülejäänud 16 riigi vääringute suhtes võrdlemisi stabiilne, kallines Eesti vääringu reaalkurss nende vääringute suhtes vaid erinevuste tõttu tarbijahindade kasvutempos (vt joonis 2.3). Esitatud andmeid on võimalik tõlgendada kui Eesti THI suhet euroalasse kuuluvate välispartnerite kaalutud THIsse, mis näitab, et viimase 14 aasta jooksul ületas Eesti sisemine tarbijahindade kasv meie (euroalasse kuuluvate) kaubanduspartnerite oma 1,33 korda. Viimasel kahel aastal püsis see erinevus kahe protsendipunkti lähedal (vt joonis 2.4), st 2011 ja 2012 oli Eesti tarbijahindade aastainflatsioon keskmiselt ligi kaks protsendipunkti kõrgem euroala ülejäänud riikide omast (kui kaaluda euroala riikide näitajaid nende riikide osatähtsusega Eesti väliskaubanduses). Antud kaheprotsendipunktiline erinevus on suhteliselt sarnane sellele inflatsiooni-erinevusele, mida peavad põhjendatuks erinevad tasakaalulise inflatsiooni hinnangud, arvestades Eesti hinna- ning tulutaseme näitajate lähenemist kõrgema hinna- ja tulutasemetega riikide näitajatele.

Joonis 2.3. Eesti HKI dünaamika THI baasil, alusindeks (I kv 1999=100)

Allikas: Euroopa Keskpank

Joonis 2.4. Eesti HKI dünaamika THI baasil, aastased muutused

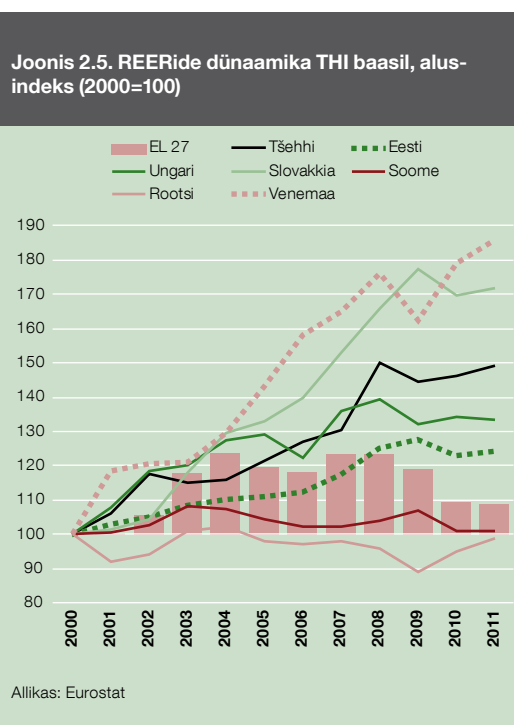

Allikas: Euroopa Keskpank

5 Teised REERid on arvatud ainult kvartaalse või aastase sammuga, THI baasil arvatud REERid aga ka kuise sammuga. Kui tööstusriikide jaoks on kõik kättesaadavad andmerekad pikad, siis siirderiikide (ka Eesti) jaoks on aegread tavaliselt lühikesed.

Laiendades väliskaubanduspartnerite arvu 20 või 40 võrra ning kaasates enam selliseid siirderiike, mis on hinnataseme poolest Eestile lähemal, väheneb reaalkursi kallinemise ulatus ning muutuvad oluliselt viimase kahe aasta arengusuunad. Näiteks odavnes Eesti vääringu reaalne vahetuskurss 2012. aasta novembrikuu seisuga 56 väliskaubanduspartneri suhtes 0,9%. See tähendab, et Eesti väliskaubanduspartnerite tarbijahinnad (eurodes) kallinesid Eesti omadest veidi rohkem. HKI kontseptsiooni kohaselt peaks see näitama, et Eesti hinnakonkurentsivõime nende riikide suhtes on viimase aastaga keskmiselt pisut kasvanud.

Eurostati arvatavad REER-indeksid, mis on koostatud tarbijahindade baasil, kuid veidi teistsuguse meetodika alusel ning ainult 41 tähtsama väliskaubanduspartneri vääringute suhtes (riigiti ei ole välispartnerite koosseis seejuures sama), võimaldavad võrrelda Eesti näitajaid teiste riikide omadega. Eesti vääringu reaalne kallinemine ületas EL keskmist ning Soome ja Rootsi näitajaid, kuid jäi oluliselt alla Venemaa, Tšehhi, Slovakkia ja Ungari omadele (vt joonis 2.5).

Tarbijahindade kasutamisel HKI arvutamise alusena on ka mitmeid põhimõttelisi puudusi. Näiteks kuuluvad tarbijahindade alla ka osade kapitalikaupade hinnad ning kaudsete maksude ja subsiidiumite mõju. Lisaks erineb tarbijahinnaindeksi kaalude struktuur riigiti väga palju nii komponentide koosseisu kui ka nende individuaalsete kaalude poolest. Näiteks tootjahinnaindeksiga võrreldes kuulub THIsse rohkem väliskonkurentsile suletud sektori toodete hindu (sisetransport, elamumajandus, ehitusteenused, teenindus jm). Peale selle pole need hinnad otseselt seotud ainult sisemaiste tootmiskuludega, vaid sisaldavad ka impordikomponenti (Eestis puhul näiteks suhkur, puuviljad, kodumasinad, gaas, bensiin, autode varuosad jm) ja töötlemata põllumajandustooteid. Tarbijahinnaindeksi struktuurist jäävad välja mitmed ekspordijaoks olulised tööstustooted (Eestis põlevkivi, keemiatööstuse tooted, elektroonikaseadmed jm).

2.3. Eesti HKI dünaamika tööjõu ühikukulu ja SKP deflaatori baasil

Tavapärane hindade ja kulude konkurentsivõime näitajate pakett hõlmab harilikult lisaks tarbijahindadele ka teisi hinnatäitajaid. Tihedamini vaadatakse tööjõu ühikukulud (TÜK, inglise keeles *unit labour costs*, ULC), SKP deflaatorit või tööstusettevõtete tootjahindu. Erinevate hinnatäitajate baasil koostatud HKI indekseid vaadatakse seejuures korruga, sest igal üksikul näitajal on oma plussid ja miinused. Näiteks suhtelised ekspordihinnad mõõdavad eksporditud kaupade hindu, mistõttu on need kõige tihedamini ja otseselt seostatavad eksporditegevusega. Samas sisalduvad siin definitsiooni järgi vaid sellised kaubad, mis kuuluvad ekspordija koosseisu püsivalt mitme perioodi vältel ja seetõttu võib nende valiku (struktuuri) mõju olla märkimisväärne. Mõnikord võib selle tulemusena vaatluse alt kaduda terve tööstusharu

toodang ning järelused, mis on tehtud osaliselt esindatud kaubavaliku põhjal, ei pruugi kõikide eksporditoodete osas kehtida. Seetõttu kasutatakse pigem laiemaid deflaatoreid, mis võivad anda teavet hindade ja kulude surve kohta majanduses. Selle abil saab omakorda selgitada ekspordihindade kasvu või eksporditava sektori toodangu kahanemist.

Eesti HKI koostatakse lisaks tarbijahindadele ka SKP deflaatori ja tööjõu ühikukulude näitajate baasil. Viimaste koostamise sagedus on hõredam (kvartalite või aastate lõikes) ning väliskaubanduspartnerite koosseis piiratum. Lisaks euroala ülejäänud 16 riigile arvestatakse vaid 20 euroalavälisest kaubanduspartnerit, ehk vaadeldakse reaalkursi muutusi 36 väliskaubanduspartneri vääringute suhtes (Prantsusmaa, Belgia, Luxembourg, Madalmaad, Saksamaa, Itaalia, Iirimaa, Portugal, Hispaania, Soome, Austria, Kreeka, Sloveenia, Austraalia, Kanada, Hiina, Taani, Hongkong, Jaapan, Norra, Singapur, Lõuna-Korea, Rootsi, Šveits, Ühendkuningriik, Ameerika Ühendriigid, Küpros, Tšehhi, Ungari, Läti, Leedu, Malta, Poola, Slovakkia, Bulgaaria ja Rumeenia). Kahjuks ei kuulu sellise võrdluse puhul väliskaubanduspartnerite koosseisu paljud Eesti jaoks olulised siirdemajandusega riigid (nt Venemaa).

SKP deflaatori ja TÜK baasil koostatud Eesti HKI suurenes 36 väliskaubanduspartneri vääringute suhtes kriisieelsel perioodil tarbijahindade baasil koostatud näitajast enam, kuid läbis seejärel ka ulatuslikuma korrektsiooni (vt joonis 2.6). Viimasel kolmel aastal (2010–2012) on SKP deflaatori baasil koostatud HKI püsinud suhteliselt stabiilne (ligikaudu 2007. aasta keskmisel tasemel). TÜK baasil koostatud indeks saavutas kriisijärgselt madalaima taseme 2011. aastal, kallines seejärel 2012. aasta esimesel poolaastal keskmiselt 0,5%, kuid alanes taas kolmandas kvartalis, püsid kolme kvartali kokkuvõttes väga lähedal 2011. aasta sama perioodi tasemele.

TÜK baasil koostatud indikaatorid on tavaliselt hüplikumad ning riikidevahelise võrreldavuse tagamiseks peaks neid teistest enam redigeerima palga ja tööhõive statistika koostamise eripärade tõttu erinevates riikides. TÜK üldist indikaatorit võivad tugevalt mõjutada mitte niivõrd tööjõukulude kiirem või aeglasem kasv, vaid sisemised struktuursed muutused majanduses, kui muutub erineva tööjõu ja kapitali sisaldusega tegevusalade osatähtsus SKPs, ettevõtete osatähtsus tegevusala sees või erinevate hüviste osatähtsus ettevõtte lisandväärtuses.

SKP deflaatoritel põhinevad indeksid võivad väiksemate riikide jaoks kvartalite lõikes olla suhteliselt hüplikud, mistõttu kasutatakse neid tihti vaid aastase sagedusega. Nende näitajate võrreldavust mõjutavad riikidevahelised erinevused maksusüsteemis ning subsidiumites. Andmete võrreldavust võib mõjutada ka rahvusvaheliselt mittekaubeldavate kaupade ja teenuste erinev osakaal, sest selliste hüviste hinnad mõjutavad eksporditava sektori hinnakonkurentsivõimet ainult kaudselt.

2.4. Eesti tööjõu ühikukulu indikaatorid

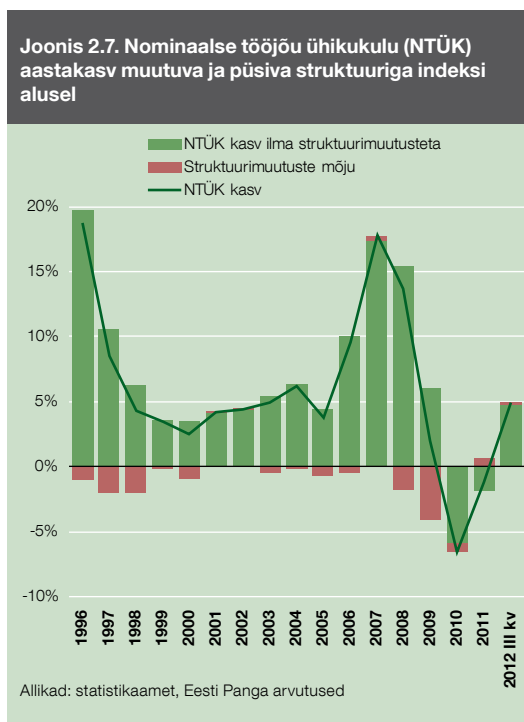
Tööjõu ühikukulu on konkurentsivõime arengu analüüsis üks tihedamini kasutatavatest näitajatest. Seda eelistavad sageli nii rahvusvahelised organisatsioonid kui ka poliitikakujundajad. Ettevõtte tasandil määratletakse tööjõu ühikukulu kui tööjõukulu ühe toodanguühiku kohta, kogu majanduse tasandil aga kui tööjõukulu reaalse või nominaalse lisandväärtuse ühiku kohta.

Kui võrrelda kahte ettevõtet, mille toodang on sama, siis on tõepoolest konkurentsivõimelisem see ettevõtte, mis toodab toodanguühiku väiksema tööjõukuluga. Seda eeldusel, et nende kahe ettevõtte tootmistehnoloogia on sarnane ning puuduvad suhtelised eelised loodusressursside kasutamisel, finantsvahendite kättesaadavusel või näiteks maksusüsteemi näol. Majanduse tasandil on TÜK näitajal mitmeid puudusi, millest üks on see, et lisandväärtus luuakse suures hulgas erinevates ettevõtetes, mis toodavad erinevat tootmistehnoloogiat kasutades väga erinevaid tooteid. Tavapärast arvatud TÜK indeks on muutuva struktuuriga, mis tähendab, et selle näitaja muutumist ajas võivad tugevalt mõjutada toodangu struktuuri muutused majanduses.

Seetõttu võib majanduse konkurentsivõime muutuste analüüsimisel vaadelda lisaks tavapärast arvatud TÜK indeksile ka püsiva struktuuriga TÜK indeksi dünaamikat. Üks võimalus on fikseerida majanduse struktuur ehk kaalud TÜK valemis mingi aasta tasemel. Vähem moonutatud pildi saab näiteks Laspeyres'i tüüpi aheldatud kasvude arvutamisel. See tähendab, et näiteks 2012. aasta kasv osutab, kui palju oleks kulunud tööjõule lisandväärtuse ühiku tootmiseks 2011. aasta struktuuriga. Järgneval joonisel esitatakse tavapärast viisil arvatud ning fikseeritud struktuuriga TÜK nominaalkasv. Joonisel nähtub, et praktikas ei mõjuta struktuurimuutused kogu indeksi dünaamikat kuigi palju, eriti stabiilsetel aegadel. Viimase majanduskriisi ajal ning järel oli aga erinevus märkimisväärne ja tulenes sellest, et TÜK kiire kasvuga tegevusalade osakaal kogulisandväärtuses langes (vt joonis 2.7).

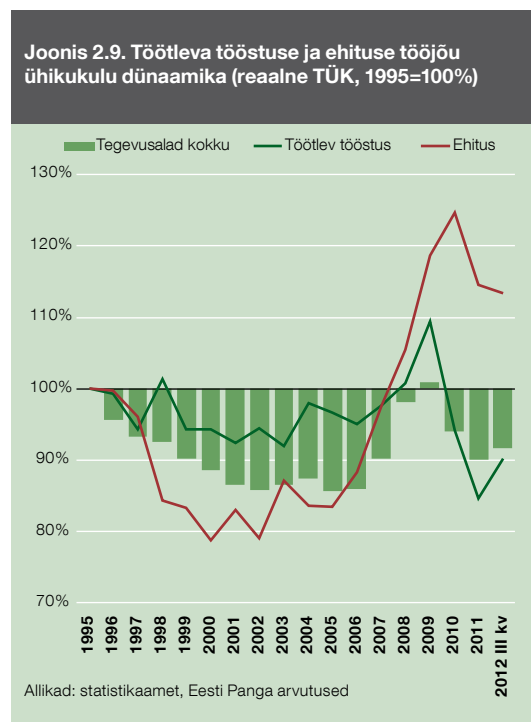
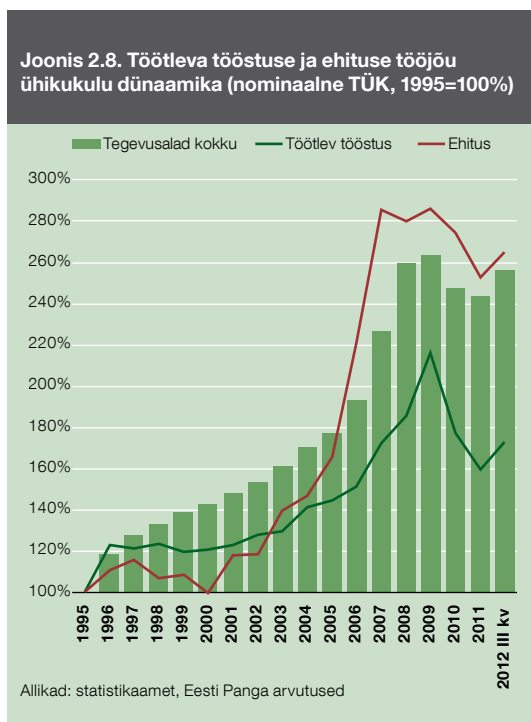
Otsides vastust küsimusele, kui palju mõjutasid erinevad tegevusalad tööjõu ühikukulu kasvu majanduse kui terviku tasandil, on erinevused kahe ülalkirjeldatud lähenemise korral märkimisväärsed. Tavapärase lähenemisega arvatud muutuva struktuuriga indeksi korral vähendab või võimendab tegevusalasest TÜK muutust selle tegevusala osakaalu kahanemine või suurenemine kogu majanduse lisandväärtuses.

Kogumajanduse tasemel leitud TÜK indeksit mõjutavad majanduse struktuurimuutused ja see sisaldab ka suletud sektori tegevusalasid, millel on ainult kaudne mõju rahvusvahelisele konkurentsivõimele. Seega tuleks pigem vaadelda ainult konkurentsile avatud tegevusalade TÜK dünaamikat. Paraku seab rahvusvahelisele võrdlusele piirid andmete kättesaa-

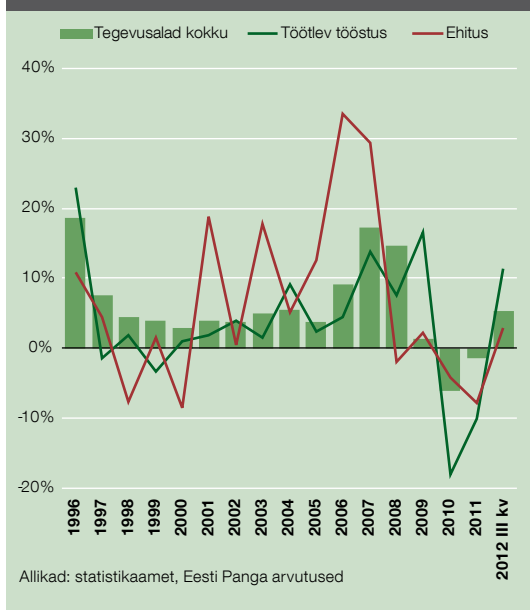

davus tegevusalade lõikes. Nii näiteks polnud Eestis 2012. aasta esimeses kolmes kvartalis tööstuse panus majanduse TÜK kasvu märkimisväärne, kuigi tööstuse enda TÜK kasvas kiiresti (aastaga 11%). Tööstuse panust kahandas selle tegevusala lisandväärtuse osakaalu langus jooksevhindades 0,9 ja püsivhindades 0,7 protsendipunkti SKPst. Ehituses on TÜK kasvanud vähe, kuid ehitussektori taastumine on toonud kaasa selle osakaalu suurenemise lisandväärtuses. Seega on muutuva struktuuriga indeksi korral ehituse panus oluliselt suurem kui püsiva struktuuriga indeksi puhul (vt joonised 2.8–2.11).

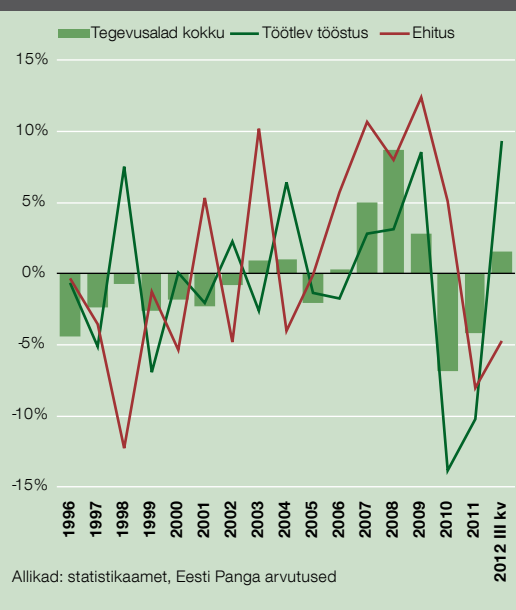
Eesti kohta võib välja tuua ka asjaolu, et töötlevas tööstuses on nominaalne TÜK kasv jäänud üldiselt alla majanduse keskmisele näitajale. 2012. aasta I–III kvartali andmed näitasid aga kasvu märkimisväärset kiirenemist. See oli peamiselt tingitud nõrga nõudluse tõttu kahanenud töötleva tööstuse lisandväärtusest I ja II kvartalis, samas kui III kvartalis oli lisandväärtuse kasv positiivne ja ületas kvartaliarvestuses tööjõukulude kasvu.

Joonis 2.10. Töötleva tööstuse ja ehituse töäjõu ühikukulu dünaamika (nominaalse töäjõu ühikukulu aastakasv)

Joonis 2.11. Töötleva tööstuse ja ehituse töäjõu ühikukulu dünaamika (reaalse töäjõu ühikukulu aastakasv)

2.5. Realse vahetuskursi tasakaalulisuse hindamine IMFi metoodika abil

Tasakaalulise reaalkursi (*Equilibrium Real Exchange Rate*, EREER) kaudu püütakse hinnata, kas riigi vääringu reaalkursi kallinemine on kooskõlas samal perioodil toimunud tootlikkuse kasvuga või viitab see näiteks kursi ülehinnatusele, mis võib kahjustada riigi rahvusvahelist konkurentsivõimet. Tasakaalulisele lähedane reaalkurss peaks seevastu tagama majanduse nii sise- kui ka välistasakaalu, st jätkusuutliku jooksevkonto.

Erinevate riikide majanduste ja vääringute (tasakaalulise) arengu analüüsi ja järelevalvega on viimaste kümnendite vältel aktiivselt tegelenud Rahvusvaheline Valuutafond (IMF). Organisatsioon on arendanud erinevaid meetodeid, mis lubaks ühtses raamistikus hinnata erinevate vääringute vahetuskursside tasakaalulisust. Ükski kasutusel olev meetod ei anna siiski täpset hinnangut ning erinevate käsitlusviiside abil saadud tulemusi peab vaatlema koos. Erinevate lähenemisviiside eesmärk on saada hinnang reaalse vahetuskursi n-ö mõistlikele piiridele keskpikas perspektiivis. Selles alapeatükis tutvustatakse IMFi hindamismetoodikat, rakendatakse antud metoodikat värskematel andmetel ning antakse hinnang Eesti reaalse vahetuskursi ala- või ülehinnatusele. Põhjalikumalt on kõiki metoodikaid kirjeldanud Isard ja Faruquee (1998), Lee *et al.* (2008) ning Rahman (2008).

Reaalkursi hälve on tegeliku ja põhinäitajatega (tootlikkus, potentsiaalne majanduskasv jms) põhjendatud tasakaalulise reaalkursi vahet. Selle kohaselt tagab tasakaaluline reaalkurss üheaegselt majanduse nii sise- kui ka välistasakaalu. Teisisõnu, tasakaaluline reaalkurss kindlustab nii tegeliku tootmismahu võrdumise potentsiaalsetega kui ka kestliku jooksevkonto. Suurem osa reaalkursi tasakaalulisuse hindamise meetodeid toetubki jooksevkontole. Jooksevkonto hälbe (vt punkt (iii) allpool) kaudu antakse hinnang reaalkursi võimalikule hälbele.

Reaalse vahetuskursi tasakaalulisuse hindamine hõlmab endas kolme sammu:

- (i) tasakaalulise jooksevkonto (TJK) määramine;
- (ii) nn alus-JK (*underlying current account*) määramine, st jooksevkonto sellise saldo leidmine, mis jääks keskpika aja jooksul püsima praeguste vahetuskursside korral siis, kui kõik riigid toodavad oma potentsiaalsel tasemel, st nii sisemaine kui ka välismaailma SKP lõhe on null;
- (iii) TJK ja alus-JK vahelise erinevuse ehk jooksevkonto hälbe leidmine, millest saab omakorda tuletada reaalse vahetuskursi eeldatava hälbimise.

Sammu (i) võib teostada kahel erineval moel: kasutades makrotasakaalu (MT) lähenemist ning väliskestlikkuse (VK) meetodit⁶. MT lähenemine leiab tasakaalulise JK empiiriliste seoste kaudu jooksevkonto ja oluliste majanduslike põhinäitajate vahel. Need seosed on ökonomeetrisel mudeliga hinnatud suurt hulka riike sisaldaval paneelandmestiku abil⁷. VK meetod näeb aga tasakaalulisena sellist jooksevkontot, mis lubaks riigil hoida rahvusvahelise netoinvesteeringu suhet SKPssse mingil kindlal ettemääratud tasemel.

Sammu (ii) saab teostada samuti kahel viisil. Elastusmeetod määrab alus-JK tegeliku jooksevkonto baasil, korrigeerides seda sisemaise ja väliskeskkonna tsükliliste positsiooniga (SKP lõhega) ning hiljutiste muutustega reaalses efektiivses vahetuskursis (REERis). Projektsioonimeetod võrdsustab IMFi viimases World Economic Outlook (WEO) raportis alus-JK kaugeima prognoositud jooksevkontoga.

TJK ja alus-JK, vahe alusel antakse hinnang reaalkursi hälbele, eeldades, et REERi elastsus jooksevkonto suhtes on 0,45⁸.

Tasakaalulise jooksevkonto hinnang makrotasakaalu meetodil

Jooksevkontot võib vaadelda/analüüsida vähemalt kahe nurga alt. Esiteks on jooksevkonto üle mitme perioodi ulatuvate (intertemporaalsete) ning kodumaist säästu ja investeringuid mõjutavate otsuste tulem. Teisalt vastab ta netoekspordile ja peegeldab seega perioodiseseid ehk intratemporaalseid otsuseid, kas tarbitakse kodumaiseid või välismaiseid kaupu ja teenuseid. Neid otsuseid mõjutavad omakorda suhtelised hinnad ehk reaalne vahetuskurs. Kui on võimalik määratleda tasakaaluline säästude ja investeringute suhe, ning muid netoeksporti mõjutavaid näitajaid, siis saab leida tasakaalulise reaalse vahetuskursi kui kursi, mis teeb need kaks vaadet jooksevkontole omavahel kooskõlaliseks majanduse sisetasakaalu (täishõive) korral. Makrotasakaalu meetod defineerib tasakaalulise jooksevkonto kui jooksevkonto, mis on kooskõlas riigi keskmise perspektiivi põhinäitajatega.

Praktikas määratakse TJK empiiriliselt hinnatud seoste põhjal oluliste majandusnäitajate iga teatud taseme korral. Need seosed erinevad mõneti nii kasutatud põhinäitajate kui ka TJK ning põhinäitajate vahelisi seoseid kirjeldavate parameetrite hinnangute osas. IMFi 2008. aasta kevadine hinnang Eesti

⁶ IMF kasutab ka kolmandat meetodit, n-õ tasakaalulise reaalse vahetuskursi (ERER) meetodit, mis toetub eelnevalt hinnatud kointegratsiooni seostele REERi ja põhinäitajate vahel. Kuna selle meetodika abil saadud järeldused Eesti kohta olid väga vastuolulised, me seda antud töös ei käsitle.

⁷ Seoseid ei hinnata käesolevas töös ümber, vaid kasutatakse IMFi raportites esitatud parameetrite väärtusi.

⁸ St, ühe protsendipunkti suurune lõhe JKs (suhtena SKPssse) vastab 2,2 protsendisele vahetuskursi hälbele.

REERI tasakaalulisusele kasutas nelja erinevat hinnangute komplekti: ühendatud (kas IMF (2006) või Rahman (2008)), ühendatud hübriidne ja fikseeritud mõjudega hinnang (IMF (2008)). Suurim erinevus Lee *et al.* (2008) ja Rahmani mudelites on see, et Rahmani valim sisaldab lisaks arenenud lääneriikidele ainult Euroopa arenevaid riike, samas kui Lee *et al.* valim hõlmab arenevaid riike ka mujalt maailmast. Ühendatud hübriidmudeli (*pooled hybrid model*) eripäraks on, et see on dünaamiline, sisaldades rahvusvahelise netoinvesteeringu positsiooni asemel viitajaga jooksevkonto tasakaalunäitajat, mille abil modelleeritakse jooksevkonto inertsi. Fikseeritud mõjuga mudel (*fixed effects model*) on sarnane ühildatud mudelile (vt IMF (2006)⁹), kuid sisaldab konstante, mis peaksid seletama kõiki antud riigi jooksevkontot mõjutavaid ajas muutumatuid tegureid.

Jooksevkonto (säastu ja investeeringute suhte) peamised mõjuatajad mudelites on

Valitsemissektori eelarvetasakaalu (suhtena SKPsse) erinevus olulisimate kaubanduspartnerite vastava näitaja kaalutud keskmisest. Kõrgem eelarveülejätk parandab jooksevkonto positsiooni.

- Vanemaealiste (65 aastat ja enam) arvu suhe parimas tööeas olevate inimeste arvu (vanuses 30–64) erinevusena olulisimate kaubanduspartnerite vastava näitaja kaalutud keskmisest. Suurem majanduslikult mitteaktiivsete (ülalpeetavate) hulk mõjutab negatiivselt jooksevkonto positsiooni.
- Rahvastiku aastane juurdekasv erinevusena olulisimate kaubanduspartnerite vastava näitaja kaalutud keskmisest. Suurem kasv (hõlmab majanduslikult sõltuvaid lapsi ja noori) halvendab jooksevkonto positsiooni.
- Rahvusvahelise netoinvesteeringu positsiooni (RNIP) suhe SKPsse (mudeli hindamisel – iga 4aastase perioodi alguses). Mõju jooksevkontole võib olla mõlemapidi, kuid pigem mõjutab kõrge RNIP jooksevkonto saldot positiivselt suuremate välisvahendite kaudu.
- Jooksevkonto viitaeg – eelmise perioodi jooksevkonto ja SKP suhe.
- Naftabilanss – kütuste impordi ja ekspordi vahe suhe SKPsse. See kasvatab või kahandab jooksevkonto saldot vastavalt sellele, kas riik on nafta netoeksportöör või -importöör.
- Reaalne SKP kasv elaniku kohta erinevusena olulisimate kaubanduspartnerite vastava näitaja kaalutud keskmisest. Sarnase arengutasemega riikide puhul toob partnerite omast tugevam kasv kaasa pigem jooksevkonto positsiooni halvenemise, sest kasvu rahastatakse tihti välisvahenditest.
- Suhteline sissetulek – ostujõu pariteedi alusel korrigeeritud sissetulek elaniku kohta suhtena Ameerika Ühendriikide vastavasse tasemesse (2000. aasta rahvusvahelistes dollarites). Suhtelise sissetulekutaseme tõusuga peaks jooksevkonto seis paranema.
- Investeeringukliima – EBRD kuue arenguindeksi¹⁰ aritmeetiline keskmine.

9 IMF (2006) analüüsi aluseks on 54 riigi andmed ajavahemikus 1973–2004. Kõrgsageduslikud võnked eemaldatakse andmestikust, võttes aluseks mittekattuvad nelja aasta keskmised. See võimaldab leida seoseid JK ja makromuutujate vahel keskmise aja jaoks.

10 *Large-scale privatization, small-scale privatization, governance and enterprise restructuring, price liberalization, trade and foreign exchange system, and competition policy.*

Tasakaalulise jooksevkonto hinnang toetub keskpika väljavaate peamistele mõjutajatele. Praktikas kasutatakse tavaliselt viie aasta projektsioone IMFi WEO viimasest raportist¹¹. Hetkel on värskem WEO andmebaas pärit oktoobrist 2012, mis tähendab, et viie aasta prognoosid ulatuvad aastasse 2017.

Nimetatud olulisimad jooksevkonto mõjutajad on esitatud tabeli 2.1 esimeses veerus ning vastavad parameetrite hinnangud ülalmainitud neljast empiirilisest uuringust on tabelis ühispealkirja „Parameetrid” all.

Tabel 2.1. Keskpika perioodi tasakaalulise jooksevkonto hinnang, makrotasakaalu meetod									
Näitaja	Väärtus	Parameetrid				Panus tasakaalulisse jooksevkontosse			
		Ühendatud hinnang				Ühendatud hinnang			
		IMF 2006	Rahman 2008	Hübr. ühendatud	FE	IMF 2006	Rahman 2008	Hübr. ühendatud	FE
Eelarvetasakaal, % SKPst /1	1,8	0,20	0,22	0,19	0,32	0,4	0,4	0,3	0,6
Vanemaealiste osakaal /2	-1,2	-0,14	-0,04	-0,12	-0,23	0,2	0,0	0,1	0,3
Rahvastiku kasv /3	-0,1	-1,21	-0,63	-1,03	-0,47	0,1	0,0	0,1	0,0
Algne RNIP, % SKPst /4	-54,1	0,02	0,03			-1,1	-1,5		
JK suhtena, SKPsse, viitaeg /5	1,4			0,37				0,5	
Naftabilanss, % SKPst /6	0,8	0,23	0,44	0,17	0,31	0,2	0,4	0,1	0,3
Majanduskasv /7	1,2	-0,21	-0,18	-0,16	-0,27	-0,2	-0,2	-0,2	-0,3
Suhteline sissetulek /8	46,1	0,02	-0,01	0,02		0,9	-0,3	0,9	
Investeermiskliima /9	405,5		-0,01				-4,1		
Fikseeritud mõju	100,0				-0,08				-8,0
Konstant	100,0	0,00	0,02	0,00		0,0	2,0	-0,3	
TJK, ehk JK norm	(A)					0,4	-3,2	1,6	-7,2
Oodatavad kapitalisiirded, % SKPst	(B)					2,1	2,1	2,1	2,1
Kohandatud TJK	(C=A-B)					-1,7	-5,3	-0,5	-9,3

/1 WEO, oktoober 2012, prognoos aastaks 2017; Eesti (0,6%) ja tema kaubanduspartnerite kaalutud keskmise (-1,2%) vahe.

/2 ÜRO prognoos aastaks 2017. Eesti näitaja on 38,4%, ja kaubanduspartnerite oma 39,6%.

/3 WEO, oktoober 2012, prognoos aastaks 2017; Eesti vastav number on 0%, ning kaubanduspartnerite oma on 0,1%.

/4 2012 III kv RNIP (Eesti Pank) suhtena SKP prognoosi aastaks 2012 (Eesti Pank, sügisprognoos 2012).

/5 Perioodi 2010–2013 keskmine (2,9 ;2,1; 0,7; -0,1 WEO, oktoober 2012). Eesti Panga sügisprognoosi (2012-2013) kasutades saaksime keskmiseks 0,5 ning vastav panus oleks 0,19.

/6 WEO, oktoober 2012, prognoos aastaks 2017 (näitajad TMGO, TCGO).

/7 WEO 2012. aasta oktoobri prognoos aastaks 2017, reaalne SKP kasv elaniku kohta; Eesti väärtus 3,9%; kaubanduspartnerite keskmine 2,7%.

/8 WEO, oktoober 2012, prognoos aastaks 2017.

/9 EBRD kuue üleminekuindeksi (*transition index*) keskmine *100.

Makrotasakaalu meetodi abil leitud kaudne (*implied*) tasakaaluline JK on vahemikus **+1,6%** (hübriidne ühendatud hinnang) kuni **-7,2%** (fikseeritud mõjudega mudel). Esimene (ülemine) piir võib osutada liialt kõrgeks, olles tugevalt mõjutatud viimaste aastate jooksevkonto ülejääkidest (suures osas majandustsükli mõju). Jooksevkonto viitaegade keskmine panustab sellesse hinnangusse tervelt 0,5 protsendipunkti¹². Teise (alumise) piiri hinnangut on ilmselgelt mõjutatud kuni 2008. aasta andmete põhjal

11 V.a viitajaga jooksevkonto tasakaal ja esialgne rahvusvaheline netoinvesteermispositsioon, mille jaoks kasutatakse viimaseid teadaolevaid andmeid.

12 Kasutades Eesti Panga viimase prognoosi tabeli 2 andmeid (Eesti Pank (2012)), on mõju 0,2 protsendipunkti.

leitud fikseeritud mõju väärtuses¹³, mis ei ole enam kooskõlas viimaste aastate andmetega. Seepärast võtame oma reaalkursi tasakaalulisuse hindamise harjutuses aluseks kahe ülejäänud meetodi abil saadud hinnangute keskmise, mis viitab sellele, et tasakaaluline jooksevkonto defitsiit võiks praegu olla ligikaudu 1,4% SKPst¹⁴. Seda hinnangut peaks siiski kohandama Euroopa Liidu kapitalisiirete mahuga, mida on hinnanguliselt 2,1% SKPst¹⁵. Peale kohandust saame Eesti tasakaalulise jooksevkonto positsiooni hinnanguks **-3,5%** SKPst.

Tasakaalulise jooksevkonto hinnang väliskestlikkuse meetodil

Alternatiivne viis tasakaalulisele jooksevkontole hinnangu andmiseks on väliskestlikkuse (VK) meetod. VK meetod ei kasuta ökonomeetrisi mudeleid, vaid annab jooksevkontole kaudse hinnangu, mis on kooskõlas riigi rahvusvahelise netoinvesteeringu positsiooni (RNIP) muutumisega vastavalt orientiirile (*benchmark*). Loomulik on seada orientiir RNIP viimasele teadaolevale tasemele. Jooksevkonto, mis stabiliseeriks RNIPi suhtena SKPsse (cab^s), saab arvutada seosest (1), kus g on reaalne majanduskasv, π on hinnakasv (SKP deflaator), nfa on riigi RNIPi suhe SKPsse ja kt on välismaalt laekuvad kapitalisiirded.

$$cab^s = \frac{(g + \pi)}{(1 + g)(1 + \pi)} nfa - kt \quad (1)$$

2017. aasta oodatav SKP kasv on 3,9%, hinnakasv 2,5% (WEO oktoober 2012 andmebaasi järgi) ning kapitalisiirded moodustavad ligikaudu 2,1 protsenti SKPst. Seega, et säilitada Eesti 2012. aasta kolmanda kvartali RNIPi taset (-54,1% SKPst), võib riik hoida jooksevkonto saldod **-5,3%** juures kogutoodangust. See on Eesti jooksevkonto normi alternatiivne hinnang.

Alusjooksevkonto hindamine

Alus-JK hinnatakse tegeliku jooksevkonto põhjal, eemaldades (ajutised) majandustsükli mõjud ning lisades mõjud, mis tulenevad vahetuskursi viimaste aastate muutustest. Eeldatakse, et ekspordi- ja impordimaht sõltub reaalsest vahetuskursist, kodumaisest SKP lõhest (import) ning peamiste kaubanduspartnerite kaalutud SKP lõhest (eksport). Ekspordi elastsus REERi suhtes on IMFi hinnangul 0,71 ning impordi oma 0,92. Alusjooksevkonto hinnang on esitatud tabelis 2.2.

Eesti Panga jooksevkonto saldo prognoos aastaks 2012. on -1,1% SKPst¹⁶. Euroopa Komisjoni sügisprognoosi hinnang Eesti ja tema kaubanduspartnerite kaalutud keskmisele SKP lõhele aastal 2012 on vastavalt 1% ja -1,7% potentsiaalset. Need mõjutavad jooksevkontot elastsusega 1,5 (Isard ja Faruquee, (1998))¹⁷. Elimineerimaks tsükliliste faktorite¹⁸ mõju, peab tegelikku jooksevkonto saldod tõstma 3,3 protsendipunkti, st (=1,2+2,1).

13 Pikemat aegrida kasutades oleks see praegu umbes 1–1,5 ühiku võrra väiksem.

14 Kõigi nelja meetodi keskmine on ligikaudu -2,1% SKPst.

15 Praegune siirete maht võib olla isegi pisut suurem, mis omakorda viitab veidi suuremale tasakaalulisele defitsiidile. Keskpikas perspektiivis peaks siirded aga uuesti vähenema.

16 2011. aastal oli see näitaja +2,1%. Selle numbri kasutamine arvutustes annaks alus-JK hinnanguks +5,9. 2011. aasta tegelik väärtus kombineerituna Eesti Panga hinnanguga SKP lõhele annab tulemuseks +4,2.

17 Positiivne SKP lõhe halvendab ning välismaine positiivne SKP lõhe parandab tegelikku JK saldod võrreldes alus-JK omaga.

18 Eesti Panga hinnang 2012. aasta SKP lõhele erineb märkimisväärselt Euroopa Komisjoni omast. Eesti Panga hinnangu järgi oleks majandustsükli panus jooksevkonto defitsiiti -0,5 protsendipunkti.

Tabel 2.2. Alusjooksevkonto hinnang

	Elastsus	Andmed	Kohandus, IMF	WEO 2012 /5
2012 jooksevkonto (A) /1		-1,1	-1,1	
Ajutised tegurid (B)			3,8	
Ühekordsed tegurid			0,0	
Eesti majandusüksusel/2	1,5	1,0	1,2	
Ekspordipartnerite majandusüksusel /2	1,5	-1,7	2,1	
REERi muutused /3			0,5	
aastal 2012	0,6	-0,4	0,2	
aastal 2011	0,25	0,3	-0,2	
aastal 2010	0,15	-2,3	0,5	
Alusjooksevkonto hinnang (A+B)			2,7	-2,6
Kasutatud andmed:				
Ekspordielastsus REERi suhtes	0,71			
Impordielastsus REERi suhtes	0,92			
Ekspordi osakaal SKPs /4		80,1		
Impordi osakaal SKPs /4		81,0		

/1 Eesti Panga prognoos aastaks 2012.

/2 Euroopa Komisjoni 2012. aasta sügisprognoos SKP lõhele aastal 2012.

/3 REER – Eesti Panga andmed.

/4 2006–2011 keskmine (jooksevkonto alusel).

/5 WEO, oktoober 2012, prognoos aastaks 2017.

Isard ja Faruqee hinnangul kanduvad reaalse vahetuskursi muutuste mõjud jooksevkontosse kolme aasta jooksul. Nende tulemused viitavad sellele, et vastavalt 15%, 25% ja 60% aastatel 2010–2012 toimunud reaalse vahetuskursi muutuste mõjudest alles jõuavad jooksevkontosse. Viimaste aastate REERi odavnemise kumulatiivne efekt lubab alus-JKd tõsta 0,5 protsendipunkti võrra (=0,2–0,2+0,5, vt veerg „Kohandus, IMF“ tabelis 2.2). Seega erineb hinnanguline alus-JK praegusest jooksevkontost 3,8 protsendipunkti võrra ning moodustab **2,7%** SKPst.

Viimatisemat 5aastase horisondiga WEO prognoosi Eesti jooksevkontole võib vaadata kui veel üht alternatiivhinnangut alusjooksevkontole. 2012. aasta oktoobri WEO prognoos aastaks 2017 on **-2,6%**. Ideaalis peaks need kaks meetodit andma sarnaseid tulemusi, kuid hetkel on alus-JK hinnangud erimärkilised ning nende vahe on ligi 5,5 protsendipunkti.

Jooksevkonto lõhe ja REERi tuletatud kõrvalekalle tasakaalust

Jooksevkonto lõhe on defineeritud kui tasakaalulise JK (jooksevkonto norm, hinnatud makrotasakaalu ja/või väliskestlikkuse meetodil) ja alus-JK erinevus. Öeldakse, et JK on stabiilne, kui jooksevkonto norm ja alus-JK on võrdsed. Jooksevkonto lõhe abil saab tuletada REERi tasakaalustamatuse määra, kasutades Isard ja Faruqee poolt leitud REERi elastsust jooksevkonto suhtes, mis on 0,45. IMF on seisukohal, et kui tasakaalulise kursi ja jooksva reaalkursi erinevus on väikesem kui 5%, pole alust arvata, et kurss oleks tasakaalust väljas. Keskmise suurusega erinevus, ligikaudu 10%, ei tähenda samuti, et kurss oleks väga tasakaalust väljas. Küll aga annab see alust edasisteks täpsemateks uuringuteks ning asjaolude selgitamiseks. Üle 15% ulatuv erinevus tasakaalulise kursi ja tegeliku reaalkursi vahel annab aga tugeva signaali REERi võimalikust tasakaalustamatusest.

Nagu näha tabelist 2.3, on Eesti alus-JK oma hinnangulisest tasakaalutasemest kõrgemal. Jooksevkonto lõhe hinnang sõltub aga suurel määral sellest, kumba alus-JK hinnangut kasutada. Kui toetuda viimasele WEO prognoosile, on jooksevkonto lõhe väike (–0,9...–2,7 protsendipunkti), olenemata jooksevkonto normi leidmiseks kasutatud meetodist. Kui aga alus-JK hinnang tuletatakse tegeliku jooksevkonto põhjal, eemaldades sellest tsüklilised ja ajutised mõjud, siis ulatub jooksevkonto lõhe hinnang juba –6...–8 protsentipunktini SKPst.

Jooksevkonto elastsust REERi suhtes rakendades saame arvutuse tulemuseks, et praegusel hetkel võib euro reaalkursus Eesti jaoks olla **2–18%** alahinnatud.

Tabel 2.3. Jooksevkonto stabiilsus, kokkuvõte				
	Makrotasakaalu meetod		Väliskestlikkuse meetod	
Kapitalisiiretega kohandatud TJK (A=B-C)	-3,5	-3,5	-5,3	-5,3
Kohandamata JK (B)	-1,4	-1,4	-3,2	-3,2
ELi kapitalisiirded (C)	2,1	2,1	2,1	2,1
		WEO 2012		WEO 2012
Alusjooksevkonto (D=E-F-G-H)	2,7	-2,6	2,7	-2,6
Tegelik JK (E)	-1,1		-1,1	
Tsükliline komponent (F)	-3,3		-3,3	
Muud ajutised tegurid (G)	0,0		0,0	
REERi mõju (H)	-0,5		-0,5	
Jooksevkonto lõhe (=A-D)	-6,2	-0,9	-8,0	-2,7
REERi kõrvalekalle tasakaalust, % /1	-13,9	-2,1	-17,9	-6,2

/1 Eeldusel, et JK elastsus REERi suhtes on 0,45; negatiivsed väärtused tähistavad alahinnatust.

Tasakaalustamatuse hinnangud sõltuvad väga palju kasutatud andmetest. Praegusel hetkel erinevad Eesti Panga ja Euroopa Komisjoni hinnangud SKP lõhele. Samuti mängib rolli, millist jooksevkonto hinnangut aluseks võtta, kas 2011. aasta +2,1% SKPst või Eesti Panga viimast prognoosi 2012. aastaks ehk –1,1% SKPst. Tabelis 2.4 on esitatud REERi tasakaalustamatuse näitajad erinevate muutujakomplektide korral. Veelgi suurema REERi alahinnatuse määra võib saada siis, kui eeldada, et ELi kapitalisiirdeid laekub rohkem kui 2,1% ulatuses SKPst.

Tabel 2.4. Tulemuste tundlikkus eelduste suhtes				
Komplekt	MT +elastsus	MT+WEO	VK+elastsus	VK+WEO
2012 JK+EK lõhe	-13,9	-2,1	-17,9	-6,2
2012 JK+EP lõhe	-10,1	-2,1	-14,1	-6,2
2011 JK+EK lõhe	-20,2	-2,1	-24,2	-6,2
2011 JK+EP lõhe	-19,3	-2,1	-23,4	-6,2

MT - makrotasakaal; VK - väliskestlikkus; EK - Euroopa Komisjon; EP - Eesti Pank

2.6. Eesti ettevõtete ellujäämistõenäosus ning konkurentsivõime näitajad

Eesti sissetulekute tase lähenes üleilmse finantskriisi eel jõudsalt Euroopa Liidu keskmisele. Ka pärast kriisi on majanduskasv olnud Eestis piirkonna keskmisest kiirem. Mitmed rahvusvahelised uuringud on näidanud, et peamiseks teguriks Kesk- ja Ida-Euroopa riikide, sh Eesti kiire kasvu taga on olnud kogutootlikkuse kasv (*total factor productivity*, TFP), samas kui kapitali panus on olnud tagasihoidlikum ja hõive panus sageli isegi negatiivne (vt näiteks Maailmapank (2008), Salsecci ja Pesce (2008), Vamvakidis (2009)).

Kriisiaegne sügav majanduslangus mitmekordistas ettevõtete sulgemise määra, samas kui uusi ettevõtteid lisandus turule varasemast vähem. Kuigi ettevõtete sulgemine ja avamine ei ole kõige olulisem mikrotasandi tootlikkuse komponent Eestis (suurim panus kogutootlikkuse kasvu tuleb ettevõttesisesest tootlikkuse arengust), on selle roll siiski märkimisväärne ning ettevõtete demograafia panustab kogutootlikkuse arengusse enam kui näiteks turuosade ümberjagunemine ettevõtete vahel.

Käesoleva alapeatüki eesmärk on hinnata Eesti ettevõtete konkurentsivõimeindikaatorite arengut ning nende seost ettevõtete ellujäämistõenäosusega. Täpsemalt analüüsitakse, milline indikaator on ettevõtete jätkusuutlikkuse jaoks tähtsam primaar-, milline sekundaar- ning milline tertsiaarsektoris. Kasutatakse kolme erinevat ettevõtte tasandi konkurentsivõime indikaatorit: kogutootlikkus (TFP), tööjõu tootlikkus ning tööjõu ühikukulu. TFP on arvatud Levinsohn ja Petrini (2003) meetodiga, mis võimaldab võtta arvesse tootmissisendite võimalikku korrelatsiooni tootlikkuse šokkidega. Levinsohn ja Petrini meetodi järgi hinnatakse tootmisfunktsiooni iga tegevusala jaoks eraldi. Tegevusalad on määratletud 2kohaliste EMTAKi koodidega (kokku 76 tegevusala). Selline lähenemine arvestab, et tegevusalade lõikes võib mingi sisendi olulisus tootmises erineda. Tööjõu tootlikkus arvutatakse välja jagades ettevõtte lisandväärtuse töötajate arvuga. Nominaalne tööjõu ühikukulu leitakse jagades ettevõtte palgakulu jooksevhindades lisandväärtusega reaalhindades.

Mõlemad tootlikkuse indikaatorid järgisid majandustsüklile sarnast dünaamikat. Tootlikkus kasvas kiire majanduskasvu aastatel ning kahanes 1999. ja 2009. aasta majanduslanguse ajal. Tööjõu ühikukulu dünaamika oli mõneti erinev. 2006–2009 kasvas tööjõu ühikukulu väga kiiresti, ohustades ettevõtete konkurentsivõimet. Samas näitasid kõik konkurentsivõime indikaatorid, et 2010. aastal algas kriisist taastumine koos konkurentsivõime paranemisega. Tootlikkus kasvas, kuigi mitte kriisieelsele tasemele, ning tööjõu ühikukulu alanen 2007. aasta tasemele.

Tabelis 2.5 on esitatud kestusanalüüsi tulemused, kus lisaks tavapärastele ettevõtete ellujäämistõenäosust mõjutavatele teguritele nagu ettevõtete vanus, suurus ja turu kontsentratsioon (Herfindahli indeks) on arvestatud ka konkurentsivõime indikaatoreid. Mudeliparameetreid on hinnatud eraldi primaar-, sekundaar- ja tertsiaarsektori jaoks. Kontrolltunnuste puhul on tulemused ootuspärased: noorematel, suurematel ja madalama konkurentsitiheidusega sektorites tegutsevatel ettevõtetel on kõrgem tõenäosus tegevust jätkata.

Ettevõtte kogutootlikkuse ja tööjõu tootlikkuse kasv on mõlemad positiivselt seotud ettevõtte ellujäämistõenäosusega, st mida kiirem on tootlikkuse kasv, seda suurem on tõenäosus, et ettevõtte jätkab tegutsemist. See seos on selge eelkõige primaar- ja tertsiaarsektoris, töötlevas tööstuses on tulemused vastakad. Tööjõu ühikukulu puhul aga on seos ootuspärane vaid töötlevas tööstuses. Tööjõu ühikukulu

Tabel 2.5. Coxi proportsionaalse riskimääraga mudel: ettevõtete ellujäämise riskimäär (*hazard ratio*), 1995–2010

	Konkurentsivõime indikaator: kogutootlikkuse kasv /100			Konkurentsivõime indikaator: tööjõu tootlikkuse kasv /100			Konkurentsivõime indikaator: tööjõu ühikukulu kasv / 100		
	Primaar-sektor	Sekundaar-sektor	Tersiaar-sektor	Primaar-sektor	Sekundaar-sektor	Tersiaar-sektor	Primaar-sektor	Sekundaar-sektor	Tersiaar-sektor
Vanus aastates	0.756*** (0.018)	0.805*** (0.008)	0.802*** (0.004)	0.758*** (0.017)	0.809*** (0.008)	0.803*** (0.003)	0.769*** (0.016)	0.809*** (0.008)	0.805*** (0.003)
Töötajate arv / 100	1,881 (0.791)	1.026*** (0.009)	1,043 (0.029)	1,526 (0.642)	1.020** (0.009)	1.046* (0.027)	1,454 (0.439)	1.025** (0.010)	1.055** (0.025)
Herfindahli indeks	25.325** (39.553)	1,579 (0.808)	1,326 (0.785)	17.371* (26.285)	1,427 (0.676)	1,908 (1.009)	7,77 (11.005)	1,248 (0.646)	1,524 (0.825)
Konkurentsivõime indikaator	1.195*** (0.071)	1,008 (0.072)	1.016*** (0.001)	1.182** (0.079)	0,983 (0.014)	1.005*** (0.000)	1,184 (0.192)	0,914 (0.164)	1.005*** (0.000)
76 sektori fiktiivsed muutujad	Lisatud	Lisatud	Lisatud	Lisatud	Lisatud	Lisatud	Lisatud	Lisatud	Lisatud
Vaatluste arv	748	2670	15317	865	3041	19305	897	3230	20727
Log-tõepärafunktsiooni väärtus	-1193,7	-5799,9	-37444,8	-1454	-6950,9	-50432,5	-1509,5	-7258,5	-53483,3

* viitab olulisuse tõenäosusele $p < 0,1$, ** olulisuse tõenäosusele $p < 0,05$ ning *** olulisuse tõenäosusele $p < 0,01$. Tabelis on esitatud riskimäärad, mis näitavad seletavate tunnuste seost tingliku ettevõtte ellujäämismääraga. Ühest suurem riskimäär näitab positiivset seost ettevõtte ellujäämisega. Ühest väiksem riskimäär näitab negatiivset seost ettevõtte ellujäämisega. Heteroskedastiivsusega korrigeeritud standarvead on esitatud sulgudes.

Allikas: Eesti Panga arvutused Eesti äriregistri põhjal.

kiirem kasv tähendab konkurentsivõime kadumist ning ettevõtte jaoks madalamat tõenäosust tegevust jätkata. Primaarsektoris ja teenuste sektoris on seos tööjõu ühikukulu ja ellujäämistõenäosuse vahel ootuspärasele vastupidine ning teenuste sektoris on see seos isegi statistiliselt oluline. TFP ja tööjõu tootlikkus suudavad hästi seletada Eesti ettevõtete ellujäämistõenäosust primaarsektoris ja teenuste sektoris, samas kui töötleva tööstuse ettevõtete ellujäämist ei suuda statistiliselt oluliselt seletada mitte ükski konkurentsivõime indikaator.

3. EESTI EKSPORDI KONKURENTSIVÕIME

3.1. Eesti ekspordi suhtelised näitajad

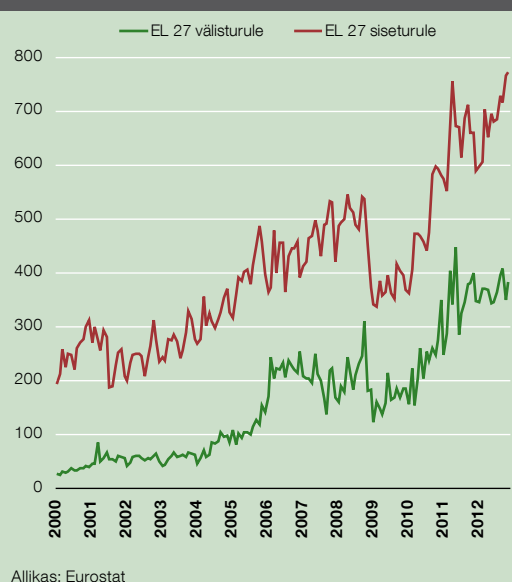
Tootmiskulude ja hindade suhteline dünaamika rahvusvahelises võrdluses võib mõjutada küll riigi konkurentsivõimet, kuid ekspordisuutlikkus ning selle tulemuslikkus ei sõltu sageli vaid ettevõtete võimest võistelda välismaiste äriühingutega madalamate tootmiskulutuste abil. Oma rolli mängib ka ekspordi koosseis sihtriikide ja tooterühmade lõikes, nišiturude olemasolu, ettevõtete asukoht globaalsetes tootmis- ja väärtusahelates jne.

Hiljutine Hispaania Keskpanga uuring (Rodriguez et al. (2012)), kus kasutati kümne euroala riigi andmeid ajavahemikus I kvartal 1995–III kvartal 2011, tõi esile asjaolu, et „kuigi eksisteerib pikaajaline seos suhtelistel hindadel põhinevate konkurentsivõime näitajate ja ekspordi vahel, selgitab reaalse vahetuskursi dünaamika enamikel juhtudel vähem kui 10% riigiti eristatud ekspordi dünaamikast. Hoopis mõjukamaks osutus üleilmse kaubanduse või ekspordi areng (seletab keskmiselt ligi 80%) ning ligi 15% ulatuses mängis rolli riigi ekspordi tulemuslikkus minevikus (inertsus)”.

Ka varasemad Euroopa Keskpanga uuringud (di Mauro ja Forster (2008)) on näidanud, et lisaks suhteliste hindade osale ekspordi arengu määramisel mängivad tähtsat rolli ka erinevad struktuurid välisnõudluse tegurid, näiteks kvaliteedi areng ja eelistuste muutused.

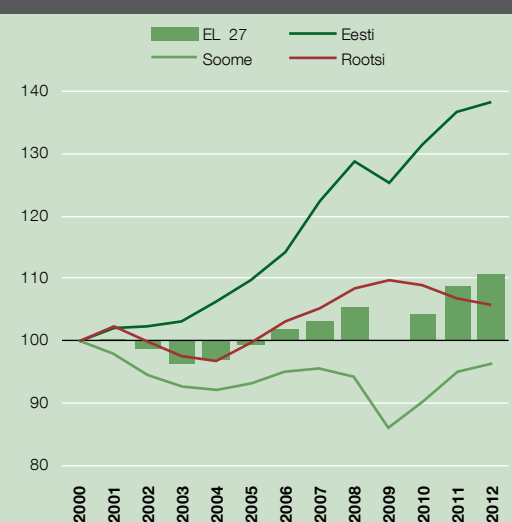
Seos ekspordisuutlikkuse ja suhteliste hindade dünaamika vahel näib erinevates riikides vägagi erinev ning viimasel ajal on lahknevus pigem süvenenud. Viimasel kümnendil olid hindade konkurentsivõime muutused mõnes riigis kooskõlas turuosade arenguga. Näiteks Saksamaa turuosa kasv on seostatav hindade konkurentsivõime paranemisega; vastupidine tundub aga kehtivat Itaalia turuosa kahanemise puhul. Samas on mitmes riigis, näiteks Prantsusmaal, ekspordi turuosa vähenenud hoolimata sellest, et hindade konkurentsivõime samal ajal paranes.

Joonis 3.1. Eesti kaubaekspordi maksumus (miljon eurot) EL sise- ja välisurgudel

Allikas: Eurostat

Joonis 3.2. Kaubaekspordi kumulatiivne hinnakasv, 2000=100

Allikas: Eurostat

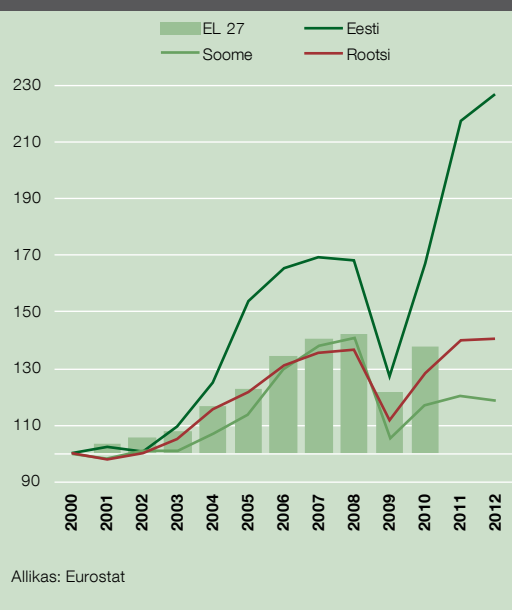
2012. aastal (11 kuu andmed) eksportis Eesti (jooksevhindades arvutatult) keskmiselt 3,7 korda enam kui 2000. aastal. Euroopa Liidus kasvas Eesti kaubaekspordi maksumus 2,7 korda ning Euroopa Liidust väljapoole suunatud eksport isegi 10,8 korda (vt joonis 3.1). Arvestades asjaolu, et Euroopa Liidu riikide kogu kaubaekspordi maksumus tõusis sel perioodil 1,8 korda ning selle osatähtsus maailma kaubaekspordis alanes 17,5%lt 2000. aastal 16,0%ni 2011. aastal (ülemaailmne kaubaeksport kasvas 2 korda), võib Eesti kaubaekspordi tulemuslikkust hinnata väga positiivseks. Eesti kaubaekspordi osatähtsus kasvas nii Euroopa Liidus kui ka sellest väljaspool asuvatel turgudel.

Eesti kaubaekspordi maksumuse 3,7kordistumine võrreldes 2000. aastaga oli 2/3 ulatuses seotud eksporditavate koguste suurenemisega ning 1/3 ulatuses ekspordihindade kasvuga (vt joonised 3.2 ja 3.3). Seejuures ületas nii ekspordihindade kui ka -koguste kasv märgatavalt nii Euroopa Liidu riikide keskmist kui ka Soome ja Rootsi vastavaid näitajaid.

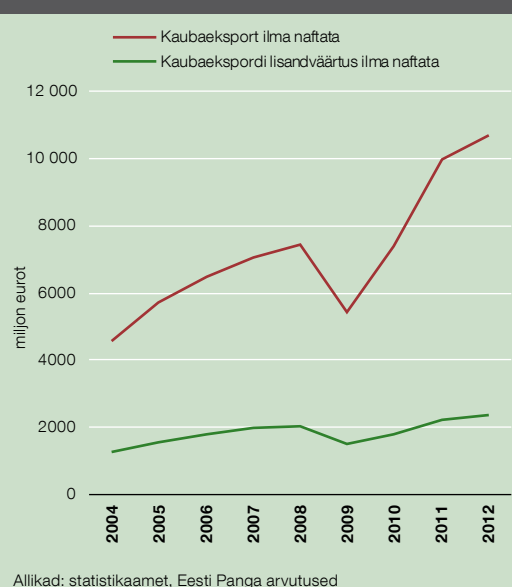
Eesti ekspordi maksumuse mitmekordistumine ei tähenda samaaegset ja samaulatuslikku muutust lisandväärtuses. Kaudselt võib Eesti ekspordi lisandväärtuse välja arvutada, kasutades töötleva tööstuse ettevõtete statistika andmeid lõpptoodangu maksumuse ning lisandväärtuse kohta erinevates tootmisharudes.

Aastatega on muutunud nii eksporditavate toodete struktuur kui ka nende lõppmaksumuses sisalduva lisandväärtuse osatähtsus. Kui näiteks 2004. aastal oli puidutoodete, garderoobikaupade ja mööbli osatähtsus Eesti kaubaekspordis (ilma naftata) 37%, siis 2012. aastal langes see 24%ni. Seevastu masinate ja seadmete osatähtsus suurenes samal ajal 28%lt 34%ni. Masinate ja seadmete eksport sisaldab traditsiooniliselt suhteliselt vähem lisandväärtust ning viimaste aastate jooksul on see näitaja veelgi alanenud: kui 2004. aastal oli lisandväärtuse sisaldus masinate ja seadmete müügis 28,5%, siis 2012. aastal vähenes see 16,1%ni.

Joonis 3.3. Kaubaekspordi kumulatiivne mahu kasv, 2000=100

Joonis 3.4. Kaubaekspordi (ilma naftata) kogumaksumus ja lisandväärtus

Kasutades Eesti ettevõtete statistika abil saadud hinnanguid lisandväärtuse sisalduse kohta töötleva tööstuse erinevate toodete müügis, võib kaudselt hinnata Eesti ekspordi lisandväärtuse dünaamikat (vt joonised 3.4 ja 3.5). Eesti ekspordi lisandväärtus on ekspordi maksumusest ligi 4 korda väiksem ning selle kasv on viimastel aastatel olnud mõõdukam.

Kui Eesti ekspordiks vaid lõpptoodangut ja ainult täieliku konkurentsiga turgudele, saaksime suurtel turgudel oma väiksuse tõttu olla vaid hinnavõtjad ning Eesti ekspordihinnad kasvaksid pea samas tempos kui vastavate toodete omad eksporditurgudel. Tegelikult on Eesti ekspordihinnad kasvanud eksporditurgude hindadest märksa kiiremini. Näiteks 2002. aasta I kvartalist 2012. aasta III kvartalini kasvasid Eesti välispartnerite ekspordihinnad 15,1%, Eesti ekspordihinnad aga tervelt 37,1% (vt joonis 3.6). Kiirem hinnakasv viitab seejuures kas Eesti ekspordi struktuuris toimunud nihetele suurema lisandväärtusega toodete suunas, positiivsetele muutustele allhanke väärtusahela positsioonis või nišitoodete või -turgude olemasolule.

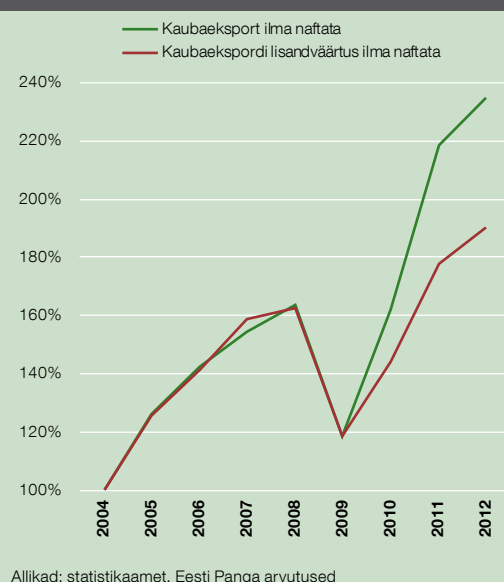
Riigi suhtelist konkurentsivõimet võib käsitleda selle riigi võimena teenida rahvusvahelistel turgudel tulu teistest riikidest kiiremini ning see võib toimuda nii ekspordimahu kui ka hindade arvelt. Riigi teenitav tulu peaks seejuures teistest kiiremini kasvama jooksevhindades ning selle protsessi tulemusena peaks laienema ka riigi ekspordi turuosa rahvusvahelistel turgudel.

Eesti kaupade ja teenuste eksport kasvas vahemikus 2002–2012 kiiremini kui välisnõudlus ning sel ajal õnnestus Eestil võita välisturgudel juurde turuosa (vt joonis 3.7). Eesti kaupade ja teenuste ekspordi turuosa kaubanduspartnerite impordis kasvas viimasel aastakümnel 72%.

3.2. Eesti ekspordi turuosa maailmas

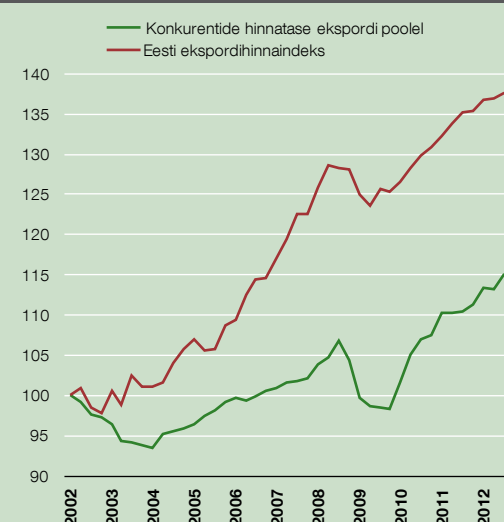
Lisaks Eesti ekspordikasvu võrdlusele peamiste kaubanduspartnerite nõudlusega võib Eesti ekspordi turuosa analüüsis kasutada andmeallikana

Joonis 3.5. Kaubaekspordi (ilma naftata) kumulatiivne kasv (2004=100)

Allikad: statistikaamet, Eesti Panga arvutused

Joonis 3.6. Eesti ning konkurentide ekspordihinnaindeks (eurodes, I kv 2002=100)

Allikad: statistikaamet, Euroopa Keskpang

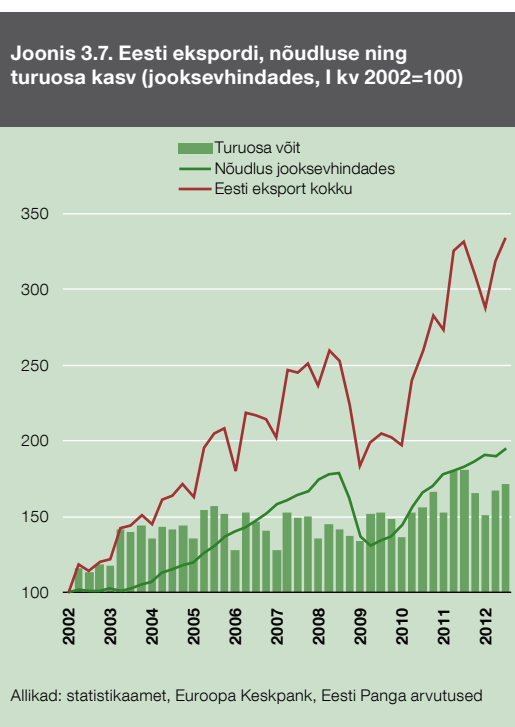
ka kogu maailma hõlmavat Maailmapanga andmebaasi (*World Development Indicators*, WDI) ja ÜRO Comtrade andmebaasi.

Riigi i turuosa maailma kaubanduses ajahetkel t leitakse sel juhul järgmise valemi abil:

$$y_{it} = \frac{x_{it}}{X_t}$$

kus x_{it} on riigi i ekspordi koguväärtus ning X_t on kogu maailma kaubanduse maht, mõlemad väljendatuna jooksvalt USA dollarites. Sarnast lähenemist kasutatakse ka teenuste ekspordi turuosa arvutamisel. Tabelis 3.1. esitatakse Eesti töötleva tööstuse kaupade (välja arvatud tooraine) ja teenuste ekspordi turuosade hinnangud perioodil 1999–2010.

Eesti väiksuse tõttu on meie ekspordi turuosa maailmas samuti väga väike, mistõttu esitatuna sajandikprotsendi täpsusega ei võimalda see kahjuks

Tabel 3.1. Eesti ekspordi turuosa maailmas (%)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Töötlev tööstus	0,05	0,06	0,07	0,06	0,07	0,06	0,07	0,07	0,07	0,07	0,06	0,07
Teenused	0,10	0,10	0,10	0,10	0,12	0,12	0,13	0,12	0,13	0,13	0,13	0,12

Allikad: WDI, Euroopa Keskpang

muutuste suurust väga täpselt määratleda. Siiski võib tabelist 3.1 järeldada, et Eesti ekspordi turuosa rahvusvaheliselt kaubeldavate kaupade ja teenuste maksumuses on vaatlusalusel perioodil suurenenud (ligi 14–20%), kuid märksa vähem, kui kasvas Eesti turuosa kaupade ja teenuste vahetuses otseste välispartneritega. See tähendab, et Eesti välispartnerite kauplemissaktiivsus suurenes sel ajal üleilmsetest näitajatest aeglasemalt. Suhteliselt pikkamööda laienevate sihturgude tõttu kasvas Eesti ekspordi osakaal maailmaekspordis oluliselt aeglasemalt kui sihturgudel.

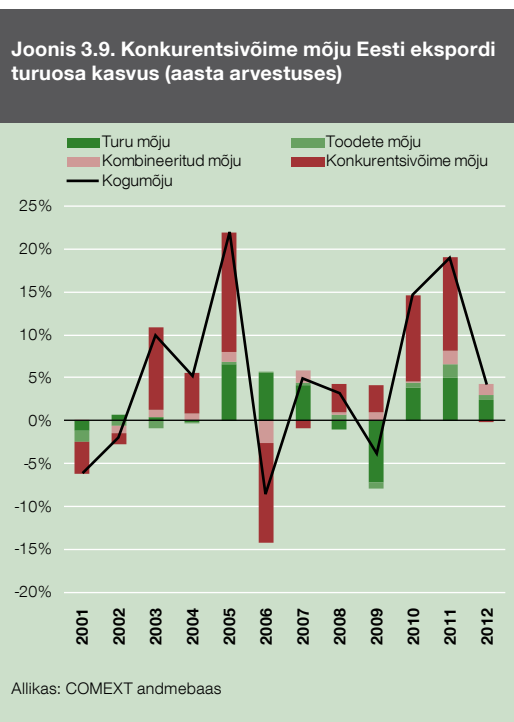
3.3. Konkurentsivõime panus Eesti kaubaekspordi kasvu Euroopa Liidu turul

Riigi kaubaekspordi kasvu mõjutavad lisaks rahvusvahelise kaubavahetuse üldisele kasvule ka nõudlus kitsamatel sihturgudel ning veelgi spetsiifilisemalt nõudlus väljaveetava kaubagrupi järele maailmaturul. Seetõttu on ekspordi kasvu komponentideks lahutamise üks meetodeid püsiva turujaotuse (*constant market share*, CMS) analüüs (vt Mauro ja Forster (2008)). See meetod võimaldab ekspordi turuosa suurenemises eristada sihturgude nõudluse kasvu ning eksporditavate kaupade struktuuri panust. Ülejäänud osa turuosa kasvust seostatakse konkurentsivõimega.

Analüüs on teostatud Euroopa Liidu riikide väliskaubanduse andmebaasi COMEXT 2000.–2012. aasta andmete põhjal. Andmestik hõlmab Euroopa Liidu kõigi riikide väliskaubandusstatistikat. Kahjuks jääb nõutava detailsuse ja sagedusega andmete kättesaadavuse probleemi tõttu vaatluse alt välja Eesti ekspordi areng Euroopa Liidu välistel sihtturgudel. Euroopa Liidu riikide puhul on kasutatud väliskaubanduse andmeid BEC nomenklatuuri alusel. Sihtriigi nõudluse kasvu lähendnäitaja on vastava riigi ning kaubagrupi import.

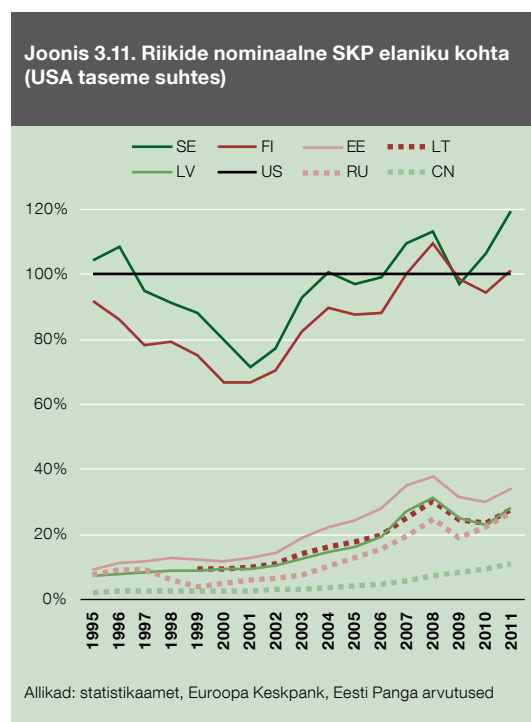
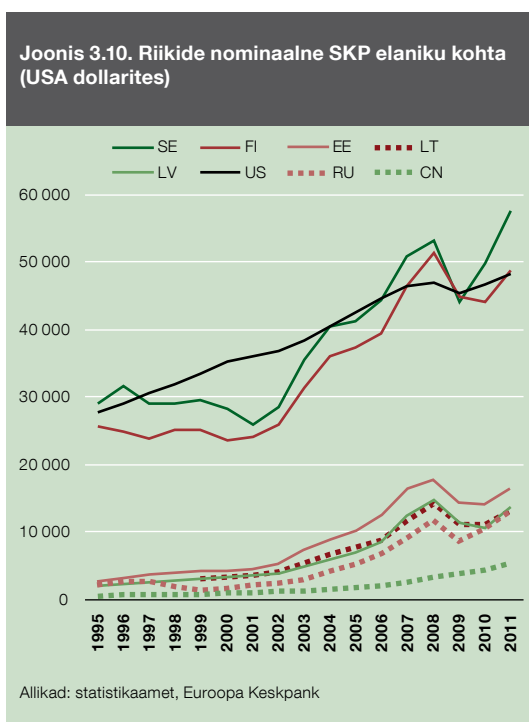
Euroopa Liidu sihtriikidest on Eesti ekspordis endiselt kõige suurema osatähtsusega naaberriigid Soome ja Rootsi. Joonisel 3.8 esitatud mosaiikgraafikul¹⁹ on näha, et kaubagrupiti on kõige suurema osatähtsusega olnud kapitalikaupade ekspord Rootsi, mille maht 2012. aastal enam oluliselt ei kasvanud. Ülejäänud riikide puhul domineerivad pigem kasvavad või stabiilse mahuga kaubagrupid.

Jooniselt 3.9 on näha, et konkurentsivõime mõju Eesti ekspordi turuosa kasvule on valdavalt olnud positiivne. Erandiks on aastad 2001–2002 ning 2006, mil Eesti kaubaekspordi turuosa vähenes. Aastal 2012 konkurentsivõime mõju taandus. Seejuures on konkurentsivõime kahanemine seostatav suuremate muutustega üksikutes kaubagruppides. Aastatel 2001–2002 ning 2006 panustas konkurentsivõime mõju vähenemisse kõige enam kapitalikaupade ekspordi langus. Seejuures aitas 2006. aasta langust leevendada asjaolu, et nõudlus Eesti ekspordi sihtturgudel kasvas Euroopa Liidu keskmisest mõnevõrra kiiremini. Positiivsema konkurentsivõime mõjuga aastatel on peamiseks eksporti panustajaks osutunud ennekõike kapitalikaubad. Turu mõju panus oli 2009. aastal negatiivne, kuid alates 2010. aastast on nõudlus Eesti ekspordi sihtturgudel kasvanud kiiremini kui Euroopa Liidus keskmiselt. Tootevaliku mõju on võrreldes konkurentsivõime ning turu mõjuga jäänud tagasihoidlikumaks. Kriisist taastumise aastatel on Eesti ekspordi turuosa Euroopa Liidus suurenenud. Turuosa suurenemisse on panustanud kaubanduspartnerite ja tootevaliku struktuuri mõju ning kuni 2011. aastani osutus oluliseks ka konkurentsivõime mõju.

19 Märkus: ala värv näitab aastast muutust, ristkülikute pindala näitab vastava kaubagrupi osatähtsust koguekspordis.

Määratledes riigi konkurentsivõimet kui suutlikkust tagada elanikkonna elatustaseme pikaajaline edene- mine, tuleb tõdeda, et Eesti majanduse konkurentsivõime on viimastel aastatel oluliselt tugevnenud. USA dollarites väljendatuna suurenes elaniku kohta arvatud SKP jooksevhindades perioodil 1995–2011 lausa 6,3 korda. Samal ajal kasvas antud näitaja Rootsis 2 korda, Soomes 1,9 korda ja Ameerika ühend- riikides 1,7 korda (vt joonis 3.10). Kui 1995. aastal suutis Eesti ühe elaniku kohta toota 9,4% Ameerika Ühendriikide sama perioodi näitajast, siis 2011. aastal hüppas see suhteline näitaja 34,3%ni (vt joonis 3.11).

Viited

Di Mauro, F. and Forster, K. (2008) Globalisation and the competitiveness of the euro area, ECB OP No. 97.

EBRD (2012) Transition Report, andmestik, <http://www.ebrd.com/pages/research/economics/data/macro.shtml>.

Eesti Pank (2012) Rahapoliitika ja majandus, 2012/2, http://www.eestipank.ee/sites/default/files/publication/rpm_2012_2_est_0.pdf.

European Commission (2012) Cyclical Adjustment of Budget Balances, Autumn, http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/gen_gov_data/documents/2012/ccab_autumn_en.pdf.

IMF (2008) Methodologies for Assessing Current Account Stability, Technical Note for Discussion, 2008 Article IV Consultation with Estonia.

IMF (2006) Methodology for CGER Exchange Rate Assessments.

IMF (oktoober 2012) WEO dataset, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/weodata/index.aspx>.

Isard P. and Faruquee H. (1998) Exchange Rate Assessment: Extensions of the Macroeconomic Balance Approach, IMF Occasional Paper, 167.

Latvian Competitiveness Report 2011. Riga, January 2012, http://www.mk.gov.lv/files/latvian_competitiveness_report.pdf.

Lee J., Milesi-Ferretti, G.M., Ostry, J., Prati, A., Ricci, L.A. (2008) Exchange Rate Assessment: CGER Methodology, IMF Occasional Paper, 261.

Levinsohn, J. and Petrin, A. (2003) Estimating production functions using inputes to control for unobservables. Review of Economic Studies, 70, lk 317–342.

Rahman, J. (2008) Current Account Developments in New Member States of the European Union: Equilibrium, Excess, and EU-Phoria, IMF Working paper, WP/08/92.

Rodríguez A., Pérez-Quirós, G. and Segura Cayuela, R. (2012) Competitiveness indicators: the importance of an efficient allocation of resources, Banco de Espana, Economic Bulletin, January 2012.

Salsecci, G. and Pesce, A. (2008) Long-term Growth Perspectives and Economic Convergence of CEE and SEE Countries. Transition Studies Review, 15, lk 225–239.

Vamvakidis, A. (2009) Convergence in Emerging Europe: Sustainability and Vulnerabilities. Eastern European Economics, 47, lk 5–27.

World Bank (2008) Unleashing Prosperity: Productivity Growth in Eastern Europe and the Former Soviet Union, <http://go.worldbank.org/NS2LJ69070>.